Ազատամարտ

Պաշտօնաթերթ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԱՅՍ ԹԻՒՈՎ ԿԱՐԴԱԼ՝

Պատմութիւն, Գիտակցութիւն եւ... էջ 2
Ուրուագիծ Դիմանկարի Համար էջ 3
Ինչո՞ւ պէտք է դադրինք «Մեքենայ Աստուծոյ» հաւատալէն էջ 4
ԱՆՏՈՆ ՔՈՉԻՆԵԱՆԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱՐԸ էջ 5
ԲԱՐՁՐԱՇՆՈՐՀ Տ. ՅՈՎՆԱՆ ԱՐՔ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՄԲ... էջ 7
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ԱՐՁԱԿԻ ՄԵԾ ԿՈՐՈՒՍՏԸ... էջ 8
ԵՐԵՒԱԿԱՅԱԿԱՆ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ ԼՈՆՏՈՆԻ ՄԷՋ էջ 9
ԲՈՆԻ ՀԱՅԱԹԱՓՈՒՄԸ ԲՈՒՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ... էջ 10
ՀՊԱՐՏԱՒԻԹ ԱՊՐՈՒՄ՝ ՖԼԱՏԵԼՖԻՈՅ ՄԷՋ... էջ 11

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1, 2026 | Ժ. Տարի, թիւ 42 (497) (Նոր Շրջան), Հիմնուած 1899-ին, իբրեւ «Ձայն Հայրենեաց»

ՎԱՐՉԱՊԵՏԸ ՅԱՐԳԱՆՔԻ ՏՈՒՐՔ ՄԱՏՈՒՑԱԾ Է 27 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ ՈՃՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՉՈՀԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Հայաստանի Հանրապետութեան վարչապետ Նիկոլ Փաշինեան, Ազգային ժողովի նախագահ Ռուբէն Ռուբինեանի հետ ծաղիկներ խոնարհած են ԱԺ այգիին մէջ կանգնեցուած յուշակոթողի մօտ եւ յարգանքի տուրք մատուցած 1999 թուականի հոկտեմբերի 27-ի ոճրագործութեան զոհ դարձած պետական եւ քաղաքական գործիչներու յիշատակին:

ԹՈՒՐՔԻԱ ԱԻԱՐՏԱԾ Է ԱՆԻԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԿԱՄՈՒՐՋԻՆ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՄԱՆ ՄՐՑՈՅԹԻ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԸ

Թուրքիա աւարտած է հայ-թրքական սահմանին վրայ գտնուող Անիի պատմական կամուրջին վերականգնման աշխատանքներուն յատկացուած մրցոյթի ընթացակարգը: Այս մասին յայտարարած է Թուրքիոյ Փոխադրամիջոցներու եւ ենթակառոյցներու նախարար Ապտիւլքատիր Ուրալօղլու՝ յստակացնելով, թէ համապատասխան պայմանագիրը ստորագրուած է Սեպտեմբեր 28-ին:

Ախուրեան գետին վրայ գտնուող կամուրջին վերականգնումը պիտի իրականացուի Հայաստանի եւ Թուրքիոյ համատեղ ջանքերով: Երկու երկիրները Մայիս 4-ին, Երեւանի մէջ ստորագրած էին աշխատանքներուն ծաւալն ու իրականացման եղանակները սահմանող համաձայնագիր մը: Ձայն ստորագրած էին հայ-թրքական յարաբերութիւններու կարգաւորման յատուկ ներկայացուցիչներ Ռուբէն Ռուբինեան եւ Սերտար Քըլըչ՝ Հայաստանի վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի եւ Թուրքիոյ փոխնախագահ Ճեւտէթ Եըլմազի ներկայութեան:

Թուրք նախարարին համաձայն, վերականգնման աշխատանքները պիտի կատարուին երկկողմանի յանձնախումբի մը համակարգումով, որուն մաս պիտի կազմեն նաեւ Թուրքիոյ փոխադրամիջոցներու նախարարութեան եւ Ճամբաներու ընդհանուր տնօրէնութեան ներկայացուցիչները:

ԷՐՏՈՂԱՆ ԵՒ ԹՐԱՄՓ ՔՆՆԱՐԿԱԾ ԵՆ ՈՒՔՐԱՆԻԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ, ՀՈՐՄՈՒԶԻ ՆԵՂՈՒՑԻ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆ ՈՒ ԵՄԷՆԻ ՃԳՆԱԺԱՄԸ

Թուրքիոյ նախագահ Ռեճեփ Թայիփ Էրտողան եւ ԱՄՆ նախագահ Տոնալտ Թրամփ հեռախօսազրոյցի ընթացքին քննարկած են երկկողմ յարաբերութիւններն ու միջազգային ճգնաժամերը: Հիմնական նիւթերը եղած են Ուքրանիոյ դէմ Ռուսաստանի պատերազմը, Հորմուզի նեղուցի իրավիճակն ու Եմէնի իրադարձութիւններու զարգացումը:

Էրտողան յայտարարած է Ռուսաստանի եւ Ուքրանիայի միջեւ դիւանագիտական գործընթացի վերսկսման նպաստելու եւ պատերազմի դադարեցման ուղղուած ջանքերուն աջակցելու՝ Անքարայի պատրաստակամութեան մասին: Թուրքիան պատրաստ է մասնակցելու դիւանագիական նախաձեռնութիւններուն, որոնք թոյլ կու տան կողմերուն վերադարձնել բանակցութիւններու սեղանի շուրջ: Կողմերը քննարկած են նաեւ Մերձաւոր Արեւելքի իրավիճակը: Թուրքիոյ նախագահի վարչակազմի հաղորդմամբ՝ Էրտողան յայտարարած է, որ Թուրքիան Մեքքայի պաշտպանական դաշինքի ծիրին մէջ ուշադիր կը հետեւի Հորմուզի նեղուցի եւ Եմէնի իրավիճակի զարգացումներուն եւ հանդէս կու գայ ծագող խնդիրներու դիւանագիտական կարգաւորման օգտին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ ՎԱՒԵՐԱՑ ՈՒՅԱԺ Է TRIPP-Ի ՀԱՅԵՒԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳԻՐԸ

Հայաստանի Ազգային ժողովը Հոկտեմբեր 28-ին, 63 թեր եւ 32 դէմ քուէներով վաւերացուցած է «Թրամփի ուղի՝ յանուն միջազգային խաղաղութեան եւ բարգաւաճման» (TRIPP) ծրագրին վերաբերող՝ Հայաստանի եւ Միացեալ Նահանգներու միջեւ ռազմավարական գործակցութեան շրջանակային համաձայնագիրը:

Խորհրդարանական քննարկումներուն ընթացքին համաձայնագիրը ներկայացուցած է Հայաստանի Արտաքին գործոց եւ միջազգային առեւտուրի նախարար Արարատ Միրզոյեան:

Փաստաթուղթը կը սահմանէ Սիւնիքի մարզին վրայէն նախատեսուած փոխադրական ուղիներու եւ ենթակառոյցներու ստեղծման ու գործածութեան պայմանները: Ծրագիրը Ատրպէյճանին անխոչընդոտ հաղորդակցութիւն պիտի ապահովէ Նախիջեւանի հետ՝ Հայաստանի տարածքով: Միաժամանակ, անիկա կը նախատեսէ Հայաստանի ներքին փոխադրական կապերու վերականգնումը եւ Ազերպայճանի տարածքով դէպի այլ երկիրներ հաղորդակցութեան նոր կարելիութիւններ:

Քննարկումներուն ընթացքին կառավարութեան ներկայացուցիչները ընդգծած են, որ Հայաստանի տարածքին կառուցուելիք կամ վերականգնուելիք բոլոր ենթակառոյցներն ու փոխադրական ուղիները ամբողջութեամբ պիտի մնան Հայաստանի ինքնիշխանութեան եւ իրաւասութեան ներքեւ՝ առանց խախտելու երկրին հողային ամբողջականութիւնը:

Համաձայնագրին վաւերացման թեր քուէարկած է իշխանութեան «Քաղաքացիական պայմանագիր» խմբակցութիւնը, մինչ ընդդիմադիր «Հայաստան» եւ «Ուժեղ Հայաստան» խմբակցութիւնները դէմ արտայայտուած են:

Քուէարկութեան ընթացքին ձեռնպահ մնացող չէ եղած:

Տ. ԽԱԺԱԿ ԱՐՔ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ ՍԱՍՆԱԿՑԵՑԱՒ ՀՌՈՄԻ ՄԷՋ ՅՈՒՆԱՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ Ի ՊԱՏԻՒ ԿԱՋՄԱԿԵՐՊՈՒԱԾ ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐՈՒՆ

Արեւմտեան Եւրոպայի հայրապետական պատուիրակ եւ Վատիկանի Սուրբ Աթոռի մօտ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան մշտական ներկայացուցիչ Տ. Խաժակ արք. Պարսամեան վերջին օրերուն Հռոմի մէջ մասնակցեցաւ շարք մը արարողութիւններու, որոնք կազմակերպուած էին ի նշանաւորումն Տ.Տ. Պարթոլոմէոս Ա. Ուղղափառաց Տիեզերական Պատրիարքի գահակալութեան 35-ամեակի յոբելեանին:

Նորին Սրբազնութեան մասնակցութեամբ տեղի ունեցած ձեռնարկներուն գլխաւորներէն էր՝ Պարթոլոմէոս Ա. Պատրիարքին աստուածաբանութեան պատուոյ տոքթորի կոչումի շնորհումը: Նորին Սրբութեան այս կոչումը շնորհուեցաւ քահանայապետական Ս. Թովմաս Աքուինացի համալսարանին (Angelicum) կողմէ: Այս բարձր պատիւը յունաց պատրիարքին շնորհուեցաւ՝ ի գնահատանք անոր երկարամեայ հոգեւոր առաջնորդութեան, աստուածաբանական վկայութեան, ինչպէս նաեւ քրիստոնէից միութեան եւ երկխօսութեան նկատմամբ ցուցաբերած հետեւողական ուշադրութեան համար:

Տ.Տ. Պարթոլոմէոս Ա. Պատրիարք պատարագեց Հռոմի Ս. Թէոդորոս յոյն ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ: Արարողութեան ներկայ էին բազմաթիւ եկեղեցականներ, բարձրաստիճան դիւանագէտներ, հասարակական գործիչներ եւ հոծ թիւով հաւատացեալներ՝ աղօթքի եւ եղբայրական հաղորդակցութեան մթնոլորտի մէջ:

Տ. Խաժակ արք. Պարսամեանի այս բոլոր արարողութիւններուն ներկայութիւնը եկաւ վերահաստատել, թէ Հայաստանեայց Առաքելական եւ Յոյն Ուղղափառ եկեղեցիներուն միջեւ դարերէ ի վեր ձեւաւորուած սերտ յարաբերութիւնները կը գտնուին կայուն մակարդակի մը վրայ, ինչպէս նաեւ քրիստոնէական միասնական վկայութեան ուղղեալ փոխադարձ յանձնառութիւնը:

Պատմութիւն, Գիտակցութիւն եւ Ազգային Գոյատեւման Պատասխանատուութիւն

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

ՍՈՒՐԷՆ Ռ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ
ՊԳԴ, փրոֆէսոր

Եթէ տուփի մէջ աղամանդ տեղաղրենք՝ այն կը դառնայ զարդատուփ, եթէ կրծոտած խնձոր՝ աղբարկղ: Մենք այն ենք, ինչ ներդնում ենք մեր գլխի մէջ...

Այս պարզ, առաջին հայեացքից նոյնիսկ կենցաղային համեմատութեան մէջ մի ամբողջ փիլիսոփայութիւն կայ: Մարդուն, հասարակութեանը, պետութեանը որոշում է ոչ միայն այն, ինչ ունեն, այլեւ այն, թէ ինչով են լցնում իրենց միտքը, ինչ արժէքներ են դաւանում, ինչ են սովորում անցեալից եւ ինչպիսի ապագայ են կառուցում: Գլուխը կարելի է լցնել գիտելիքով, յիշողութեամբ, պատասխանատուութեամբ ու քննադատական մտածողութեամբ, բայց կարելի է նաեւ այն վերածել դատարկախօսութեան, կարճատեւ տպաւորութիւնների, կեղծ տեղեկութիւնների եւ ուրիշների պատրաստած մտքերի պահեստի: Եւ երբ այդ ընտրութիւնը դառնում է համազգային, դրա հետեւանքներն այլեւս միայն անհատական չեն լինում. դրանք կարող են որոշել պետութեան ճակատագիրը: Իսկապէս, անհանգիստ եմ ոչ միայն այսօրուայ Հայաստանի, այլեւ այն երկրի համար, որը մենք պիտի թողնենք յաջորդ սերնդին: Այդ մտահոգութիւնը պէտք է վերածենք խօսքի, իսկ խօսքը՝ մտածելու առիթի:

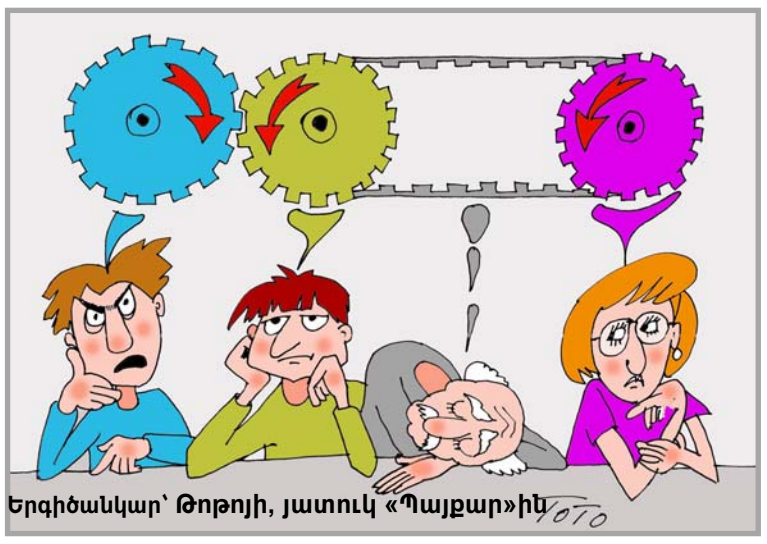
Այսօր, երբ մեր շուրջը փոխւում է աշխարհը, երբ վերանայւում են միջազգային յարաբերութիւնների նախկին կանոնները, երբ ուժային կեդրոնները նորից փորձում են բաժանել ազդեցութեան գօտիները, հայ հասարակութեան համար յատկապէս կարեւոր է մի հարց՝ մենք հասկանու՞մ ենք, թէ ինչ է կատարւում մեր շուրջը, եւ արդեօ՞ք մեր գիտակցութիւնը համարժէք է այն վտանգներին, որոնց առջեւ կանգնած ենք: Իսկապէ՞ս «Մեր վիճակը դեռ չի հասել գիտակցութեան մեր խորքերը եւ ազգային մեր գոյատեւումը վտանգի տակ է»: Իսկ ամենացաւալին ու ամենակարեւորն այն է, որ վտանգը միայն արտաքին ուժերի գործողութիւնների մէջ չէ, այլ նաեւ սեփական վիճակի թերի ընկալման, իրականութիւնից խուսափելու սովորութեան, այն պատրանքի, թէ ազգային խնդիրներն ինչ-որ կերպ ինքնաբերաբար կը լուծուեն: Դա նման է մի իրավիճակի, երբ մարդը կանգնած է անդունդի եզրին եւ չի տեսնում այն, քանզի հայեացքը շարունակ ուղղուած է ոչ թէ իր ճանապարհին, այլ իրեն զբաղեցնող մանրուքներին: «Մեր ճակատագիրը՝ մեր ճակատագիրն է, տէրը մենք ենք՝ մեծից փոքրը» պատասխանատուութեան յիշեցում է: Ասել է, թէ ո՛չ աշխարհաքաղաքական կենտրոնները, ո՛չ դաշնակիցները, ո՛չ միջազգային կառոյցները չեն կարող մեր փոխարէն կրել մեր պետականութեան պահպանման ամբողջ պատասխանատուութիւնը: Նրանք կարող են ունենալ շահեր, առաջարկել աջակցութիւն, միջնորդել կամ ճնշում գործադրել, բայց ազգային գոյատեւման հիմնական յենարանը մնում է սեփական հասարակութեան գիտակցութիւնը, կազմակերպուածութիւնն ու կամքը:

Այս համատեքստում հարց է առաջանում. այսօր, երբ աշխարհը փոխւում է, մենք պատրա՞ստ ենք հասկանալու այն: Փորձագէտները մարկային հասարակութեան ուշադրութիւնն են հրաւիրում նոր միջազգային համակարգի ձեւաւորման վրայ՝ առանձնացնելով ԱՄՆ-ը, Ռուսաստանը եւ Չինաստանը՝ որպէս աշխարհաքաղաքական առանցքային կենտրոններ: Այսինքն, երկբեւեռ աշխարհակարգի փլուզումից յետոյ ԱՄՆ-ի գերակայութեամբ միաբեւեռ համակարգը նոյնպէս սկսել է կորցնել իր նախկին ամբողջականութիւնը: Ռուսաստանը, Չինաստանը, Հնդկաստանը, Եւրամիութիւնը, Ճապոնիան, Բրազիլիան եւ այլ ուժային կենտրոններ ընդլայնել են իրենց տնտեսական, քաղաքական եւ ռազմական ազդեցութիւնը: Արդիւնքում միջազգային յարաբերութիւնները դարձել են աւելի բարդ, իսկ պետութիւնների միջեւ մրցակցութիւնը՝ աւելի բազմաշերտ: ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի եւ Չինաստանի շուրջ հնարաւոր եռակենտրոն աշխարհակարգի մասին քննարկումներն արտացոլում են այս փոփոխութիւնների միտումը: Սակայն յարկ է տարբերակել արդէն հաստատուած իրողութիւնները, քաղաքական յայտարարութիւնները եւ փորձագիտական կանխատեսումները: Այս երեք պետութիւնները, անկասկած, ունեն համաշխարհային նշանակութեան հնարաւորութիւններ, բայց դա դեռ չի նշանակում, որ միջազգային համակարգն անպայման կը կազմակերպուի նրանց միջեւ յստակ բաժանուած ազդեցութեան գօտիների սկզբունքով: Այնուամենայնիւ, պատմութիւնը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ մեծ տէրութիւնները յաճախ ձգտում են իրենց անվտանգութիւնն ապահովել հարեւան տարածքներում ազդեցութիւն պահպանելու կամ ընդլայնելու միջոցով: Այս համատեքստում «Նոր Եալթայի» գաղափարը՝ որպէս աշխարհաքաղաքական ազդեցութեան նոր սահմանաբաժանման հնարաւոր տարբերակ, արժանի է քննարկման:

ԱՄՆ-ում Մոնրոյի դոկտրինի վերաիմաստաւորման հնարաւորութիւնը կարող է կապուած լինել Արեւմտեան կիսագնդում արտաքին մրցակիցների ազդեցութիւնը սահմանափակելու ձգտման հետ: Ռուսաստանը կարող է փորձել վերականգնել իր ազդեցութիւնը հետխորհրդային տարածքում եւ հարեւան տարածաշրջաններում, իսկ Չինաստանը՝ ընդլայնել իր տնտեսական ու ռազմավարական ներկայութիւնը Արեւելեան եւ Հարաւարեւելեան Ասիայում: Բայց այս զարգացումները կախուած են ոչ միայն երեք առաջնորդների կամքից, այլեւ միւս պետութիւնների դիմադրութիւնից, դաշնակցային յարաբերութիւններից, տնտեսական փոխկախուածութիւնից: Յատկապէս անորոշ է Եւրամիութեան ապագայ դերակատարութիւնը: Այն կարող է ձգտել աւելի ինքնուրոյն ուժային կենտրոն դառնալու, բայց դրա համար անհրաժեշտ են քաղաքական համաձայնութիւն եւ պաշտպանական կարողութիւններ: Իսկ Եւրոպայի ներսում առկայ տարաձայնութիւնները սահմանափակում են այդ գործընթացը:

Հայաստանի համար այս ամէնը վերացական տեսութիւն չէ: Մենք գտնւում ենք մի տարածաշրջանում, որտեղ հատւում են տարբեր պետութիւնների ռազմավարական շահերը, իսկ հարեւանների քաղաքական նպատակները յաճախ չեն համընկնում մեր ազգային առաջնահերթութիւնների հետ: Հետեւաբար աշխարհաքաղաքական վերադասաւորումների պայմաններում մեր ամենամեծ սխալը կը լինի սպասել, թէ մեծերը մեր փոխարէն կ'որոշեն մեր ապագան՝ հաշուի առնելով մեր ցանկութիւնները: Մեզ անհրաժեշտ է իրատեսական արտաքին քաղաքականութիւն, պատմական փորձի իմացութիւն, դիւանագիտական ճկունութիւն եւ սեփական պաշտպանունակութեան ամրապնդում: Պէտք է հասկանալ, որ որեւէ մեծ տէրութեան հետ յարաբերութիւնները չեն կարող փոխարինել ազգային ռազմավարութեանը: Իսկ ռազմավարութիւն չի կարող ունենալ այն հասարակութիւնը, որը չի տարբերակում ցանկալին հնարաւորից, քաղաքական խոստումը՝ իրական երաշխիքից, իսկ ժամանակաւոր համընկնող շահերը՝ երկարաժամկէտ դաշնակցութիւնից:

Ազգային գոյատեւման լուռ ճակատում, երբ սահմանները վերաձեււում են, դաշինքները ստեղծւում ու քանդւում, կայ մի գործօն՝ ժողովրդագրութիւնը: Այսպէս, 1926թ. մարդահամարի տուեալներով՝ Այսրկովկասում հայերի թիւը 1,33 միլիոն էր: Համեմատութեան համար նշենք, որ անցած մօտ մէկ դարում Ատրպէյճանի բնակչութիւնն աճել է անհամեմատ աւելի արագ, քան հայ բնակչութիւնը: Հետեւաբար հիմնական մտահոգութիւնը մնում է ժողովրդագրական ներուժը, որը ազգային անվտանգութեան կարեւոր բաղադրիչ է: Եւ այն չի կարելի լուծել միայն հայրենասիրական կոչերով: Վազգէն Սարգսեանը զգուշացնում էր, որ հայրենիքը պարզապէս ժառանգութիւն չէ, որի բանալիները կարող ենք մի օր կախել մեր երեխաների վզից ու հեռանալ: Հայրենիքը կենդանի միջավայր է, որը պէտք է պահպանել, զարգացնել եւ փոխանցել յաջորդ սերնդին՝ ոչ թէ որպէս կորսուած հնարաւորութիւնների յիշողութիւն, այլ որպէս ապրելու ու արարելու տարածք:

Երգիծանկար՝ Թոթոյի, յատուկ «Պայքար»ին

Կարեւոր է նաեւ յստակ իմանալ, որ ազգային դիմադրողականութեան հիմքը ճիշդ կրթութիւնն է, որը գտնւում է ժողովրդագրական խնդիրներից մինչեւ աշխարհա-քաղաքական մարտահրաւէրներ ծգուող ամբողջ շղթայի կեդրոնում: Որովհետեւ պետութեան դիմադրողականութիւնը որոշւում է ոչ միայն զէնքի քանակով, տնտեսական հնարաւորութիւններով կամ դիւանագիտական կապերով, այլեւ այն բանով, թէ ինչպիսի մտածողութիւն ունի հասարակութիւնը: Իզուր չէր, որ Չերչիլը կոչ էր անում. «Պատմութիւն սովորէք: Պատմութեան մէջ է թաքնուած քաղաքականութեան պարզաբանումը»: Քանզի պատմութիւնը սովորեցնում է տեսնել պատճառահետեւանքային կապերը, տարբերել պատահականը՝ օրինաչափից, հասկանալ քաղաքական որոշումների իրական հետեւանքները եւ չընկնել նոյն թակարդների մէջ: Անհրաժեշտ է պատմական գիտելիքը վերածել մտածողութեան մշակոյթի: Պէտք է հասկանալ ոչ միայն այն, թէ ինչ է տեղի ունեցել, այլեւ ինչու է տեղի ունեցել, ինչ սխալներ են գործել որոշումներ կայացնողները, եւ ինչ դասեր կարելի է քաղել ներկայի համար:

Ամփոփենք: Հայաստանն այսօր կանգնած է մի քանի մարտահրաւէրների առաջ՝ փոփոխուող աշխարհակարգ, տարածաշրջանային մրցակցութիւն, անվտանգութեան խնդիրներ, ժողովրդագրական անկում, կրթութեան որակի վերաբերեալ մտահոգութիւններ եւ հանրային վստահութեան պակաս: Դրանք միեւնոյն ազգային համակարգի տարբեր կողմերն են: Արտաքին քաղաքականութիւնը չի կարող արդիւնաւէտ լինել առանց պատմական յիշողութեան ու իրատեսական հաշուարկի, ժողովրդագրական քաղաքականութիւնը՝ առանց արժանապատիւ կեանքի պայմանների: Կրթութիւնը չի կարող որակեալ լինել առանց ուսուցչի, գրքի, գիտելիքի եւ ինքնուրոյն մտածողութեան: Իսկ ազգային համախմբումը չի կարող կառուցուել միայն կարգախօսների կամ պարտադրանքի վրայ. այն պահանջում է վստահութիւն, արդարութիւն եւ ընդհանուր ապագայի նկատմամբ հաւատ: Մեզ հարկաւոր չէ ապրել միայն անցեալի փառքով, բայց իրաւունք չունենք նաեւ անտեսելու անցեալի փորձը: Մեզ հարկաւոր չէ վախով նայել աշխարհին, բայց վտանգաւոր է աշխարհը դիտել միամիտ սպասումների միջով: Մեզ հարկաւոր չէ երեխաներին ծանրաբեռնել դատարկ հայրենասիրական ճառերով, բայց պարտաւոր ենք նրանց փոխանցել հայրենիքի հանդէպ պատասխանատուութիւն՝ գիտելիքի, արժանապատուութեան եւ գործի օրինակով:

Վերջապէս, վերադառնանք այն տուփին, որի մէջ կարող ենք աղամանդ դնել կամ կրծոտած խնձոր: Ազգերն էլ իրենց ապագայի տուփը լցնում են ամէն օր՝ իրենց դպրոցներում, համալսարաններում, ընտանիքներում, պետական հաստատութիւններում, մամուլում եւ հասարակական կեանքում: Լցնում են իրենց ընտրութիւններով, իրենց հանդուրժած անարդարութեամբ, իրենց պաշտպանած արժէքներով եւ իրենց անտարբերութեամբ: Եւ մի օր բացում են այդ տուփը՝ տեսնելու, թէ ինչ են ժառանգել: Հարցն այն է՝ մենք ի՞նչ ենք ներդնում մեր երեխաների մտքի մէջ, մեր պետութեան հիմքերում եւ մեր ազգային ապագայի մէջ՝ աղամա՞նդ, թէ՞ այն, ինչից յետոյ նոյնիսկ ամենագեղեցիկ տուփը դառնում է աղբարկղ: Այդ հարցին պատասխանելու ժամանակը վաղը չէ: Այն այսօր է:

Երեւան
26.10.2026

Խմբագրութեան համակարգող՝ Դոկտ. Արշաւիր Կէօնճեան (Մոնթրէալ)
Գործադիր խմբագիր՝ Յակոբ Վարդիվառեան (Նիւ Ջըրզի)

Խմբագրական Կազմ

Յակոբ Աւետիքեան (Երեւան)
Պայծիկ Գալայճեան (Պէյրութ)
Ջաւէն Գրիգորեան (Աթէնք)
Վաչէ Սեմերճեան (Լոս Անճելըս)

Հասցէ
Baikar Association Inc.
755 Mt. Auburn Street
Watertown, MA 02472 U.S.A.
Website: www.baikarweekly.com E-mail: baikarweekly@gmail.com
Tel: 1-201-406-9771 Fax: 1-201-661-8722

Ուրուագիծ Դիմանկարի Համար

Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեան

(Վան, 1855-1915)

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

ԴՈԿՏ. ԱՐԹՈՒՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿԵԱՆ

Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեան երիտասարդ տարիքէն տարուած ըլլալով Հայ յեղափոխական գաղափարաբանութեամբ, 1884 թ. ծննդավայրէն կը մեկնի ժամանակի քաղաքական, մշակութային, հանրային կենաքին մէջ եռեփուող գաղափարներու թատերաբեմ՝ Կ. Պոլիս. խանդավառ ազգային-քաղաքական գործունէութեամբ՝ կը յարի 1887թ. Ժընեւին մէջ հիմնադրուած Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան կուսակցութեանը: Հայոց ազգային կեանքին գաղափարապէս իրական, լիիրաւ նուիրուածութեամբ նպաստաբեր քաղաքական այն կառոյցին, որուն գործունէութեան փառաւոր ժամանակաշրջանը անցեալի տարեգրութեան անխամրելի էջեր արձանագրած է... Կը կարծեմ տակաւին այնքան ալ չարժեւորուած. ասիկա սոսկ կարծիք մըն է՝ առաւելապէս ուսումնասիրութեան արժան...

1890 թ. յուլիս 15-ին Հայոց Պատրիարքարանի եւ Մայր եկեղեցւոյ մօտ Գում Գաբուլի նշանաւոր ցոյցը՝ մտայղացուած Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան կուսակցութեան /Հաճընցի Յարութիւն Պօյաճեան /Մեծ Մուրատ/ եւ Վանեցի Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեան անհերքելի դերակատարութիւն ունեցան են/ յառաջնորդութեամբ դժգոհութեան ալիք բարձրացուցած էր սուլթանական շրջանակներու մէջ: Այս պատճառաւ վերջինս կը ձերբակալուի, կը կայացուի մահուան դատավճիռ, սակայն ինչ-ինչ հանգամանքներ,- տակաւին անյայտ, որոշապէս անարժանահաւատ, իբր Կ. Պոլսոյ Ռուսական դեսպանի միջնորդագրով,- կը նպաստեն, մահավճիռը կը փոխուի ցմահ բանտարկութեան: Աքսորավայրին մէջ վեց ամիս տաժանակրութենէն ետք, Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեանին կը յաջողուի փախչիլ գերութենէն՝ Կիպրոս, այնուհետեւ Եգիպտոս, Փարիզ, Լոնտոն, ի վերջոյ, կը հանգրուանի Պուլկարիա:

1908թ. Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումէն յետոյ, երբ «Ազատութիւն, հաւասարութիւն, եղբայրութիւն» ֆրանսական յեղափոխական կարգախօսը փոխառած, բայց ի չարս գործադրած իթթիհատականները Թուրքիոյ ազգային, հանրային եւ այլ ոլորտներու մէջ հանդէս կու գան կարգախօսէն բխած լայն լիազօրութիւններու դրօշի ներքոյ, Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեան կը վերադառնայ Կ. Պոլիս եւ կը շարունակէ աներդմնազանց հնչակեանին վերապահուած իր ազգային գործունէութիւնը, ըլլայ ազգային ընկերութեան հիմնադիր ժողովին անդամ, թէ գործունէութեան այլ ոլորտ, միեւնոյն է, եւ միայն տարիներ անց, 1915թ. իբրեւ «Ռէժիմը խարխլող» ազգայնական կը ձերբակալուի եւ կ՛աքսորուի Այաշ՝ արժանանալով մեր միւս ապաբախտ նուիրեալներու ճակատագրին:

Ուշարժան է Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեանի ծաւալած գործունէութիւնը յատկապէս 1908-1913 թուականներուն. Կ. Պոլսի եւ Զմիւռնիոյ մամուլին մէջ իր հրատարակած յօդուածները ազգային քաղաքական իրավիճակներ արտացոլացնող՝ Կայծիկ, Փիլիսոփայ, Ֆիլիպ գրչանուններով յոյժ բանավիճային էին արեւմտահայ հասարակութեան մէջ ազգայինի ընկալման եւ «ժողովրդական միտքը» արթուն պահելու եւ «զայն յառաջնորդելու» մտահոգութեամբ ապրող կուսակցական գործչի համար: Բարոյական եւ ընկերային ըմբռնումները իրեն իրաւունք կու տային իր փորձառութիւնը գերադասելի համարելու՝ զգալով անշուշտ անբաւարարուածութիւն այլեւայլ, անպատասխան մնացած խնդիրներու առնչութեամբ, որոնք հիմնաւորապէս կը վերաբերէին ազգային գիտակցութեան թմրմանը. «Աւերակներու մէջ տեղի ունեցած լաց ու կոծը երկինք կը հասնէր ու երկիրը կը դղրդէր, չկար Հայ մը, որ չողբար, բայց այլեւս ուշ էր, արտասուած շիթերը մոխիրներու վրայ կը թափէին»:

Ընդհանրապէս, կը թուի թէ ըմբռնում մը որդեգրած է Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեան «Յիշատակներ հայկական ճգնաժամէն» փաստական հարուստ, արժանահաւատ աշխատութիւնը նախաձեռնած ըլլալով: Ժամանակի հայ քաղաքական, հասարակական կեանքի խորապատկերի վրայ ներկայացուող իրադարձութեանց բազմամաս, բազմաշերտ տարեգրութիւնը պատմագէտ-հրապարակագրի ուղերձն է սերունդներուն. «Ընթերցող հասարակութեան տալով ներկայ «յիշատակներս», բնաւ յաւակնութիւն չունիմ զայն իբր անթերի աշխատութիւն մը ներկայացնել, քանի որ ատոր համար անհրաժեշտ եղող ոչ ընդարձակ նօթեր ունիմ կամ կարելի էր ունենալ տրամադրութեանս տակ, աչքի առաջ ունեցած բռնապետական շրջանի հեղձուցիչ ու թոյլատու պայմանները, եւ ոչ իսկ նմանօրինակ լուրջ ձեռնարկ մը հեղինակելու յաջողութիւնը կը գտնեմ... Այլ պարզապէս յիշողութիւններու եւ խղճիս թելադրանքներուն անսալով, ես փափաք ունեցայ լոյս աշխարհ հանել այն կարգ մը իրողութիւնները, որոնք ապագայ պատմագէտներուն իբր ատաղձ կրնան ծառայել՝ վերլուծելու եւ պատկերացնելու համար Հայուն կեանքը այնպէս, ինչպէս եղեր է այն Համիտի դիվային վարչութեան ներքեւ: Ինքնին հասկնալի է, թէ Հայ Յեղափոխութիւնը իր նախաքայլերի մէջ, ինչպէս առհասարակ ամէն բան, ազատ չէր կրնար մնալ սայթաքումներէ եւ սխալանքներէ, ինչ որ անխուսափելի եղաւ, ուստի ըստ այնմ կը յանձնարարեմ այս գործս ընթերցողին, կանխաւ խնդրելով իր ներողամտութիւնը թերութեանց հանդէպ»:

Ինչ ժամանակաշրջաններ են ներառնուած հատորին մէջ, եւ ինչ դժոխային պատկերներու առջեւ պէտք է յայտնուէր հայութիւնը. «Ռուս եւ թուրք պատերազմի յայտարարութիւնը խիստ դառն կսկիծով լսեց Վասպուրականի Հայ եւ թուրք տարրը: Գոյժը այդ տարրերուն սիրտն ու հոգին անհուն ցաւերով խոցեց. հայութիւնը լաւ գիտէր թէ այդ պատերազմին պատճառաւ պիտի հարստահարուի, կեղեքուի, քայքայուի եւ անլուր չարչարանքներու ենթարկուի, որ կորսնցուցած նիւթական դիրքին հետ օր մըն ալ իր կեանքը վրայ պիտի տար... Ասոնք բոլորն ալ ճակատագրական էին Վասպուրականցիին համար»:

Ինչու՞. «ա՞յս է եղեր արդարութիւնը», ինքզինք հարց կու տայ Յ. Ճանկիւլեան եւ «ճամբորդի»՝ ըսել կ՛ուզենք Հայու մենախօսութիւնը իր սիրտն ու հոգին չի հանդարտեցներ, պատերազմէն առաջ եւ յետոյ, երբ Արեւմտահայաստանին մէջ մղձաւանջային իրավիճակ կը տիրէր:

Հայկական ճգնաժամին տեղեկութիւններու այլազան շտեմարան մը. այսպէս կրնանք բնութագրել փաստառատ սա հատորը, զոր ժամանակը կը բնորոշէ տարբեր խորապատկերներու վրայ եւ բոլորն ալ սահմռկեցուցիչ իրավիճակներու կ՛ենթարկեն ընթերցողը:

Դէպքերու իրարայաջորդ զարգացումներէն յայտնի կը դառնան նախապատերազմական եւ յետպատերազմական հանգամանքներ: Հայ ժողովուրդին «հոգեվարքի եւ յոյսի ջահերու» ընդմէջէն բոցկլտացող՝ «ցեղին վրայ գործադրուած սպանդին» նկարագրութիւններ, պատրանքներէն այլեւս ձերբազատուած ու Հայու ճակատագիրը սրբագրելուն պարտ նուիրեալներ. «Յանկարծ փողոցը կուոյ դաշտ դարձաւ, մերիները դիմադրել սկսած էին, զօրքերը իրենց հրացանները կը գործադրէին եւ մերիները իրենց ատրճանակները: Երկուքին մէջ սոսկալի կռիւ մը սկսած էր. մերիները այդ ատեն սկսան կատաղի կերպով զօրքերուն վրայ կրակել... Հայ արեան յորդումը տեսնելով փրփած աջ ու ձախ սկսան զօրքերուն վրայ կրակել»:

Ինքնապաշտպանական այս դրուագէն պարզ է որ Հայու անկորնչելի ոգին ինչ դժնդակ պայմաններու մէջ ալ ըլլայ՝ նահանջ չապրիր, մանաւանդ որ յուշապատումը ինքնակենսագրական բնոյթ կը կրէ եւ ժամանակագրի խոկումները որքան որ անհատական թուին, այնքան ալ տիպականացուած – հանրայնացուած են, զորօրինակ, բանտարգելուած իր վիճակին հոգեբանական տուայտանքները՝ ոչ այնքան յուսահատեցուցիչ, այլ առաւել եզրակացութեան մը յանգիլ նպաստաւորող. «Սալայատակ փոքրիկ խոտի մը մէջ դրին զիս, առանց նոյնիսկ խոտէ խշտեակի մը՝ երեք զինեալ զինուոր պահապաններու յանձնելով, ուրեմն այդ փոքրիկ եւ քարայատակ խուցը իմ բանտս էր այլեւս... Մահուան չափ ատելի թուեցաւ այդ խուցը ինծի, կախաղանի չուանը աւելի հաճելի էր, քան թէ այդ խուցը, քանի որ ծրագիրը վիժեցաւ եւ գոնէ ես իմ նպատակիս չհասայ, կախաղանը աւելի լաւ էր որ մահս վայրկենական կ՛ըլլար»: /«Հայ նահատակները եւ հայոց արիւնը» հատուածէն/: Բայց ոգին, այն անկորնչելի Հայու ոգին զօրաւիգ էր. իրարու հաւատարիմ ու աներդմնազանց մարտիկներուն անոնք նոյնիսկ այդ տաժանելի պայմաններու մէջ չէին յուսահատած. «Կեցցէ Հնչակեան կուսակցութիւնը, կեցցէ Հայ ազգ, կեցցէ Հայաստան, կեցցէ ազատութիւն եւ այլ բացագանչութիւնները ականջներ կը խուլցնէին»՝ սա պէս իրենց զայրոյթը կ՛արտայայտէին...

Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեանի յուշագրութիւնը վիպական բնոյթ կը կրէ. եւ իրապէս մարդկային տագնապներէն փրցուած նկարագրականները պատմական ժամանակաշրջանի մը՝ 19-րդ դարավերջի իրադարձութեանց գեղարուեստականացուած պատումներու շունչ ու ոգի կը զգեցնեն Հայ, թուրք, քիւրտ մարդոց, անոնց պարագաներուն «համ կու տայ» այն միջավայրը, ըլլայ պատերազմեան, թէ պարզ մարդկային յարաբերութիւններով յագեցած՝ իրավիճակային, եւ յուշագիրը, պատմողը աննահանջ իր ձգտումէն՝ պարզ, շիտակ կը ներկայացնէ յատկապէս զանգուածներու թշուառութիւնները եւ բնաւ չի խորշիր պատկերել անճամբ իր հետ պատահած դէպքերը:

Ընդհանրապէս, յուշագրութիւնը կ՛ընթանայ... «հոգեկան բարդ դրութեան վրայ» սեւեռած հայեացքով մը, զոր բնորոշ է յուշագրողին,՝ առանց յաւելեալ ճիգերու,- պատմական իրադարձութեանց յօրինման,- ու յուշագրողական աւելորդ սեթեւեթանքի, մարմաջի: Արդարեւ, վասնզի «կը խորհէի, թէ անցեալին մէջ դրութիւնս երբեմն զուգընթաց եղած է բնութեան, ինչպէս ներկան: Չէ որ փորձով տեսած էի այդ անցեալը եւ ներկան արդէն շօշափելու իսկ պէտք չկար...», կ՛եզրակացնէ Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեան ազգային, կուսակցական մտաւորական գործիչը: Ակամայ անկարելի է չմտաբերել Յակոբ Պարոնեանի տուած բնորոշումը յիշեալ ժամանակաշրջանի վերաբերեալ. «Տաճկաստանին մէջ բանտ, բանտին մէջ՝ բանտ...»: Այս պայմաններու մէջ ապրած է Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեան:

Յ.Գ.

Խմբագրուած, սրբագրուած՝ յառաջաբանիւ, տպագրութեան պատրաստ Յարութիւն Կ. Ճանկիւլեանի «Յիշողութիւններ հայկական ճգնաժամէն» հատորը /շուրջ 400 էջ/ կը սպասէ մեկենասի մը:

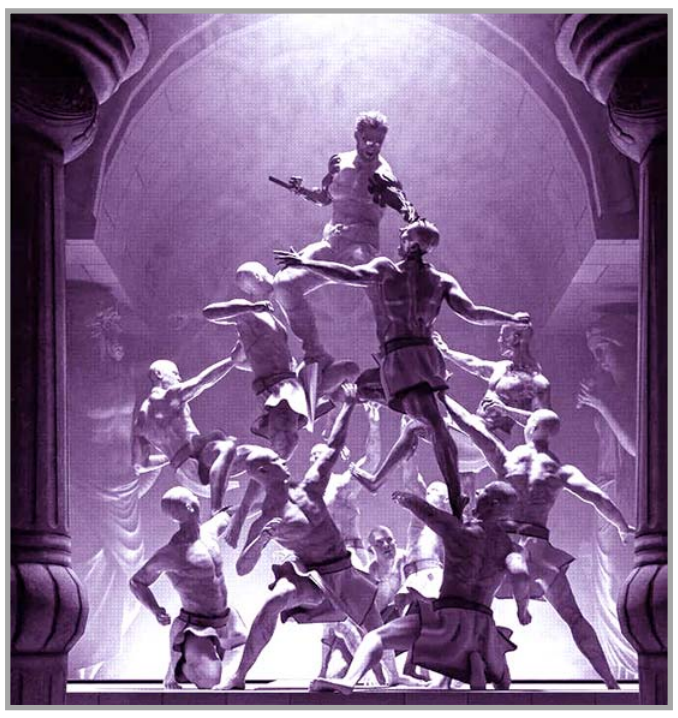
Երեւան
andranikean@yahoo.com

Ինչո՞ւ պէտք է դադրինք «Մեքենայ Աստուծոյ» հաւատալէն

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

ՎԱՐԴԱՆ ԹԱՇՃԵԱՆ

Մենք կ՚ապրինք խոր հմայութեան ժամանակաշրջան մը, սակայն նորագոյն կախարդանքները, որոնք գրաւած են մարդոց մտքերը, խաբէութիւններ են՝ բոլոր աճպարարութիւններուն պէս: Մեր գրպաններուն եւ գրասեղաններուն վրայ կան համակարգիչներ, անոնց ետին՝ տուեալներու շտեմարաններ եւ այլ գործիքներ, որոնք ճարտարօրէն կը ներկայացուին իբրեւ ինքնավար ու ամենակարող էութիւններ: Քանի մը երկար տարի կ՚ընէ արդէն, որ կը վարժեցնեն մեզ «արհեստական բանականութեան» մասին խօսելու այնպէս, կարծես ան գոյութիւն ունենար, կամ ըլլար բան մը, որ ունի միտք, կամք եւ մարդոցմէ անկախ ճակատագիր:

Այս ընկալումը նախ եւ առաջ խաթարուած լեզուի մը արդիւնքն է եւ բառերու կամայական օգտագործումով ծնած ճարտարապետութեան մը արտայայտութիւնը: Ընտրելով գիտակցութիւն եւ ինքնուրոյնութիւն ենթադրող բառեր՝ արհեստագիտական ընկերութիւնները գործիքը վերածած են կուռքի: Անոնք մեքենական դրութիւններուն տուած են մարդկային յատկանիշներ եւ անոնց շուրջ ստեղծած են խորհրդաւորութեան մթնոլորտ մը: Այսօր միլիառաւոր մարդիկ կը շնչեն այդ մթնոլորտով, որ ծանր պիտի նստի բոլորին ալ վրան:

Եկէք ԱԲ-ի վրայէն մաքրենք գովազդաշուկայական շերտերը եւ հասկնանք, որ մեզի ներկայացուած «մեքենայ աստուածը» ընդամէնը ապրանք մըն է: Այս գիտակցութիւնը կարեւոր է՝ վերագտնելու համար մարդկային որոշումներ կայացնելու իրաւունքը եւ առեւտրական ընկերութիւններէն պահանջելու ամբողջական պատասխանատուութիւն՝ երկրագունդին եւ մարդկութեան նկատմամբ:

Սկսինք բուն բառէն. «Արհեստական բանականութիւն» եզրը յաճախ կը ներկայացուի իբրեւ գիտական ճշգրիտ սահմանում: Իրականութեան մէջ այս եզրը ծնաւ մեքենային մարդկային յատկութիւններ տալու գիտակցուած, եւ ոչ այնքան անմեղ, փորձէ մը: 1955-ին, Մարվին Մինսքիի եւ Ճոն ՄքՔարթիի նման մասնագէտներ այս անունը ընտրեցին ոչ միայն գիտական պատճառներով, այլ նաեւ ֆինանսաւորում եւ հեղինակութիւն ապահովելու համար: Անոնք համակարգչային ծրագիրը ներկայացուցին ոչ թէ իբրեւ թուաբանական գործիք, այլ կեանքի տեսակ մը, որ նոր ծնունդ կ՚առնէ: Աստուածային կը հնչէ, չէ՞: Իսկ ո՞վ չ՚ուզեր ներկայ ըլլալ նոր արարչագործութեան, խոստացուած՝ հին կտակարանային ծննդոցի 6-օրեայ արագութեամբ...

«Բանականութիւն» բառին ընտրութիւնը ծնունդ տուաւ մեքենաներուն զանազան յատկութիւններ վերագրելու մոլորութեան մը, որ ներկայիս կը գտնուի իր ծայրայեղ դրսեւորումներու սահմանին՝ արհեստական բանականութեան օգտագործման ընդհանրացման բերումով: Համակարգիչի ծնունդին եւ զանազան ծրագիրներու զարգացումին հետ, մարդիկ սկսան հասկնալու, մտածելու եւ գիտակցելու յատկութիւններ վերագրել վիճակագրական հաշուարկներուն եւ օրինաչափութիւններ գտնելու կարողութեան: ՄքՔարթի նոյնիսկ կը կարծէր, թէ կարելի պիտի ըլլար լուծել մեքենական ուսուցման հիմնական խնդիրները ամրան մը ընթացքին: Մինչդեռ, ԱԲ-ի այս ժամանակաշրջանին, համակարգչային դրութիւնները կը շարունակեն հիմնուիլ մեծ քանակով տուեալներու մէջ օրինաչափութիւններ գտնելու եւ հաւանական պատասխաններ արտադրելու վրայ: Սակայն զանոնք նկարագրող առեւտրական լեզուն, եւ առեւտրականէն վարակուած ժողովրդայինը, կը թելադրէ, թէ անոնք իսկապէս կը հասկնան:

Լեզուի խաթարումը այստեղ պարզ անճշտութիւն մը չէ: Այն բառերը, որոնցմով կը նկարագրենք մեքենաները, կը սահմանեն զանոնք վերահսկելու մեր կարողութիւնը եւ անոնց նկատմամբ օրէնքին վերաբերմունքը: Երբ համակարգչային ծրագիրը կը ներկայացնենք իբրեւ ինքնուրոյն էութիւն, կը դժուարացնենք մեր իսկ ստեղծած համակարգերը կառավարելու գործը:

Այս խաբուսիկ լեզուին ամենայստակ օրինակներէն մէկը «զառանցանք» (hallucination) եզրն է: Երիտասարդները շատ լաւ գիտեն սա: Երբ համակարգչային ծրագիր մը կեղծ տեղեկութիւն կը ստեղծէ, տեղի ունեցածը թեքնիք սխալ մըն է կամ արտադրանքի ձախողութիւն մը: Սակայն հիմա ընդհանրացած է այդ փաստը կոչել «զառանցանք»: Սխալը զառանցանք կոչելով՝ զայն մեքենական թերութենէ կը վերածենք գրեթէ հոգեբանական երեւոյթի մը: «ChatGPT-ն զառանցեց»...: Երբեք պիտի չմոռնամ մօտ երեք տարի առաջ հետս պատահածը. «դիմեցի» արհեստական բանականութեան գործիքի մը, որպէսզի «գրէ» վերլուծութիւն մը 1999 թուականի Հոկտեմբեր 27-ին ՀՀ խորհրդարանին մէջ տեղի ունեցած ծանօթ սպանութիւններուն մասին՝ առկայ տեղեկութիւններուն հիման վրայ: Արդիւնքը անսպասելի էր. պատասխան-գրութիւնը կարծես կը պատմէր ճեյմս-պոնտեան ֆիլմ մը բազմաթիւ շիննծու կերպարներով եւ բազմաշերտ դաւադրութիւններով, որոնց գլխաւոր պոչը դուրս կը տնկուէր հեռաւոր Փաքիստանէն: Ու ոչ մէկ վկայակոչուած աղբիւր:

Զառանցանք բառը, օրինակ, այն տպաւորութիւնը կը ստեղծէ, թէ մեքենան ունի ներքին հոգեվիճակ մը, եւ սխալը անոր «բանականութեան» անխուսափելի մէկ տարօրինակութիւնն է: Այդպէս՝ արտադրող ընկերութեան պատասխանատուութիւնը կը նուազի: Շահը կը մնայ ընկերութեան, իսկ վտանգն ու վնասը կը փոխանցուին հասարակութեան:

Պատմութեան մէջ տեսած ենք նման երեւոյթներ: Տասնիններորդ դարուն առեւտրական ընկերութիւններուն տրուեցաւ իրաւական «անձի» կարգավիճակը՝ սահմանափակելու համար անոնց ետին գտնուող մարդոց պատասխանատուութիւնը: Այսօր նոյնը կը կատարուի ծրագրային քոտերուն նկատմամբ. անոր կը վերագրուի ինքնուրոյն գործելու կարողութիւն, կարծես այլեւս մարդը կամ ընկերութիւնը չէ որոշումներուն պատասխանատուն:

Առողջապահութեան ոլորտէն հետեւեալ օրինակը շատ մտահոգիչ է: Հիւանդանոցային համակարգի մը մէջ, ԱԲ ծրագիրը ստեղծած է ամբողջովին կեղծ բժշկական գրառումներ՝ բժշկական ստուգումի մը առիթով, որ տեղի չէ ունեցած երբեք: Այդ կեղծ տուեալները բաւարար եղած են, որպէսզի ապահովագրական ընկերութիւնը կատարէ վճարումներ: Հիւանդը բացայայտած է իրականութիւնը միայն այն ատեն, երբ ստացած է իր բաժին վճարումին հաշուեցուցակը: Հիւանդանոցը ներկայացուցած է իր չքմեղանքը. ծրագիրն է «պատասխանատուն», քանզի «զառանցած» է:

Թուային նոր կրօնքին յաղթարշաւը ամէնէն յստակ կերպով կ՚արտայայտուի «եզակիութեան» (singularity) գաղափարին մէջ: Մեզի կ՚ըսուի, թէ մարդկութիւնը ստեղծելու վրայ է իրմէ գերազանց «մեքենայ աստուած» մը, որուն որոշումներուն ստիպուած պիտի ըլլայ ենթարկուիլ օր մը: Ոմանք կը հաւատան, որ այդ օրը հեռու չէ՝ պիտի հասնի 5-6 տարիէն:

Սակայն այստեղ կայ հիմնական հակասութիւն մը: Եթէ իսկապէս գոյութիւն ունենար նման գերմարդկային բանականութիւն մը մեզմէ բոլորովին տարբեր մակարդակի մը վրայ, մարդիկս ինչպէ՞ս պիտի կարենայինք ճանչնալ կամ ստուգել զայն: Մեզմէ կը պահանջուի վստահիլ պատգամաբերի մը, որուն ըսածին ճշմարտութիւնը չենք կրնար հաստատել:

Նոյն ձեւով փոխուած է «գործակատար» (agent) բառին իմաստը: Նախապէս գործակատարը մարդ մըն էր, որ օրինական որոշ սահմաններու մէջ կը գործէր ուրիշի մը անունով : Այսօր «գործակատարային ԱԲ» (agentic AI) արտայայտութիւնը կը թելադրէ այն «միտքը», թէ մեքենան ունի ներքին մղումներ, նպատակներ կամ ցանկութիւններ: Իրականութեան մէջ կան հրահանգներու եւ պատասխաններու մեքենականօրէն կրկնուող շղթաներ: Սակայն անոնց տրուած անունները կը ստեղծեն ինքնավար կամքի մը առկայութեան պատրանքը: Եւ այս իրականութենէն բան մը չի փոխուիր, երբ յանկարծ կը բացայայտուի, որ ինչ որ մարդու «ծառայութեան» մէջ գտնուող ԱԲ «գործակատարը» «կոտրած է» մարդուն դրամատնային հաշիւը ու սկսած է օնլայն «բախտախաղ խաղալ» «տիրոջ» գումարներով՝ առանց անոր գիտութեան կամ հրահանգին: Նման բան պատահեցաւ վերջերս: Պիտի չզարմանամ, եթէ շուտով «զառանցանք»ին հետեւողութեամբ նման բաները սկսին կոչուիլ, օրինակ, «չարաճճիութիւն»:

Բառերու շքերթը երկար է: Սիլիքոն Վելին կը գործածէ եթերային բառեր՝ «ամպ» (cloud), «տրամաբանող բնորդ» (reasoning model): Վերջերս Մեթա ընկերութիւնը թողարկեց Muse գործիքը, զոր կը վաճառէ որպէս օգտագործողի «թուային գիտակցութիւն» (digital conscience): Այս լեզուն կը ծածկէ ԱԲ-ի գործարկման հսկայական նիւթական ծախսերը: «Մեքենայ աստուածը» հոգի չէ, աննիւթական էութիւն մը չէ. ան ամբողջովին կախեալ է ելեկտրականութենէն, ջուրէն, հանքանիւթերէ, սարքաւորումներէ եւ մարդկային աշխատանքէ: Միաժամանակ, համակարգերը կը կառուցուին մարդոց գրած գիրքերուն, յօդուածներուն, երաժշտութեան, պատկերներուն եւ համացանցային արտադրութեանց վրայ՝ յաճախ առանց հեղինակներու համաձայնութեան կամ հատուցման: Ամազոնը կը գնէ հազուագիւտ հրատարակութիւններ, կը թուայնացնէ զանոնք, կը հարստացնէ իր տուեալներու շտեմարանը անոնցմով եւ ապա կը փճացնէ: Նոյնը ըրաւ Մեթա ընկերութիւնը. առցանց տասնեակ միլիոնաւոր տոլար արժողութեամբ տպագիր հին ու նոր գիրքեր գնելէն ու տուեալացնելէն ետք, այրեց բոլորը: Կարգ մը հեղինակներ հիմա կը փորձեն դատական կարգով պատասխանատուութեան ենթարկել գիրքերու բովանդակութիւնը առանց արտօնութեան օգտագործելու նման անօրինականութիւնները:

Սակայն ի՞նչ կրնան ընել «սովորական» ստեղծողները: Համացանցի առաջին տարիներուն, բովանդակութիւն ստեղծողները իրենց աշխատանքը կը բաժնեկցէին ազատ հաղորդակցութեան եւ ընդհանուր մշակոյթ մը ստեղծելու յոյսով: Սակայն այդ դրութիւնը աստիճանաբար վերածուեցաւ բաժանորդագին գանձող համակարգի մը: Միլիառաւոր մարդիկ իրենց ստեղծագործութիւնը դարձուցին տրամադրելի՝ բոլորին, իսկ ԱԲ հարթակները եկան տնօրինելու այդ ստեղծագործութիւններուն հասանելիութիւնը եւ շահը:

Խնդիրը վստահաբար դրամատիրական բնորդին կամ դրութեան մէջ է, որ հիմնուած է չվարձատրուած մարդկային տուեալներէ արժէք քաղելու եւ երկարատեւ եկամուտներ ապահովելու վրայ: «Բանականութիւն» բառին օգտագործումը այստեղ՝ բարձր գիները արդարացնելու հնարքն է: Ընկերային-տնտեսական կամ քաղաքական այլ բնորդներ կրնան շեշտը դնել որոշակի աշխատանք մը արդիւնաւէտ եւ աժան կատարելուն վրայ՝ արհեստագիտութիւնը դիտելով իբրեւ գործիք մը, ոչ՝ պաշտամունքի առարկայ:

Մենք այսօր կը տեսնենք տեսակ մը «հակադարձ լուսաւորութիւն»: 17-18-րդ դարերու Լուսաւորութիւնը Եւրոպայի մէջ գիտելիքը ազատեց աւատապետական-կրօնապետական վերնախաւի մենաշնորհէն : Նոր արհեստագիտական այս շրջանը գիտելիքը կրկին կը փակէ մեքենական քոտերու դժուարամատչելի լեզուին մէջ՝ ամբողջ աշխարհի մակարդակով: Մարդիկ ստիպուած կ՚ըլլան հարցումներ ուղղել թուային պատգամաբերներուն եւ ընդունիլ պատասխաններ, որոնց կազմութեան ընթացքը չեն հասկնար:

Հետեւաբար, մարդկային ընկերութեան ամբողջականութիւնը պաշտպանելու համար պէտք է պահանջենք, որ ԱԲ համակարգչային ծրագիրները յստակօրէն ներկայացուին իբրեւ ընկերութիւններու արտադրանքներ, ոչ թէ մատուցուին որպէս զգացող եւ ինքնավար էութիւններ: Երբ համակարգ մը կը ստեղծէ կեղծ բժշկական արձանագրութիւններ, պատճառած վնասը պէտք է քննուի նոյն խստութեամբ, ինչպէս վնասատու ֆիզիքական արտադրանքի մը թերութիւնը:

«Մեքենայ աստուծոյ» մասին պատմութիւնը չի կրնար ապահովել իրաւական պաշտպանութիւն՝ արտադրողներուն: Մարդու՝ գործելու, դատելու եւ պատասխանատուութիւն ստանձնելու կարողութիւնը շուրջ 300,000 տարուան զարգացում մը ունի: Ան չի պահանջեր բաժանորդագրութեան վճար եւ կարիքը չունի տուեալներու հսկայական կեդրոններու:

Այն պնդումը, թէ մենք անպայման «պէտք ունինք» ԱԲ-ին, ինքնին արտադրութիւն մըն է, որ կը վաճառուի բոլորիս: Ժամանակն է անջատելու մեքենային շուրջ ստեղծուած առասպելը եւ վերագտնելու մեր իրականութիւնը կերտելու իրաւունքը: Եթէ իրականութիւնը մարդկային իմաստներու եւ որոշումներու արդիւնք է, ինչո՞ւ անոր հեղինակը ըլլալու իրաւունքը պիտի յանձնենք մեքենային:

24 Սեպտեմբեր 2026
Պէյրութ

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՀԵՏ

ԱՆՏՈՆ ՔՈՉԻՆԵԱՆԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱՐԸ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

ԱԻԵՏԻՍ ՌԱՋՍԻԿ

Սիրել հայրենիքը, չի նշանակում միայն հպարտանալ նրա նուաճումներով կամ բանաստեղծութիւններ ձօնել նրա լեռներին ու գետերին: Սիրել հայրենիքը, նշանակում է ամէն օր, ամէն ժամ աշխատել նրա բարգաւաճման համար: Արժանի՛ եղէք մեր ծաղկող Հայաստանին, որ հայ ժողովուրդի բոլոր յոյսերի եւ երազանքների կենդանի մարմնաւորումն է:

Անտոն Քոչինեան

Խորհրդային Հայաստանի պետական կարկառուն գործիչներէն հանդիսացաւ Անտոն Քոչինեան (1913–1990), որ կոթողային աշխատանք ու բարի յիշատակներ թողուց իր ետին: Ան՝ Գրիգոր Յարութիւնեանի, Սուրէն Թովմասեանի, Եակով Զարոբեանի, Կարէն Դեմիրճեանի, Վլատիմիր Մովսիսեանի, Ֆատէյ Սարգսեանի, Ալեքսան Կիրակոսեանի, Եղիշէ Ասծատրեանի, Ճոն Կիրակոսեանի, Վլատիմիր Դարբինեանի, Ստեփան Պօղոսեանի, Վարդգէս Համազասպեանի, Լիւբֆիք Ղարիպջանեանի, Վիքթոր Համբարձումեանի, Ռոմեն Կոզմոյեանի եւ այլոց շարքին, խորհրդային օրերու Հայաստանի Հանրապետութիւնը ծաղկեցուցին, պահպանեցին, գուրգուրացին եւ բարգաւաճ հայրենիք մը կտակեցին յետնորդ սերունդներուն: Ի՜նչ երախտարժան փաղանգ մը եկաւ ու անցաւ անցեալին: Այդ նուիրեալներու հրիտակած ժառանգութիւնը ակնբախ է ու տեսանելի մինչեւ մեր օրերուն:

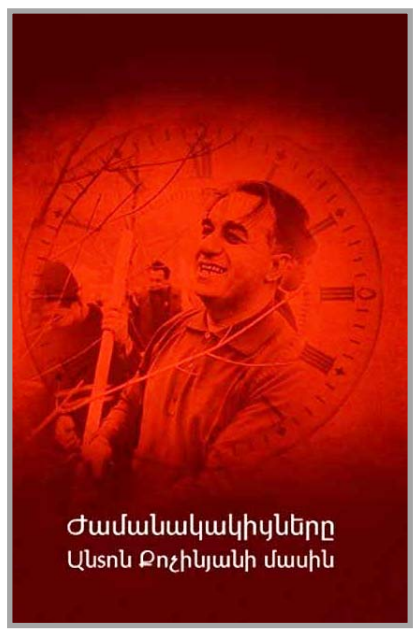
«Ժամանակակիցները Անտոն Քոչինեանի Մասին» 303 էջանի հատորը, մէկտեղած է 70 անուանի դէմքերու վկայութիւնները կամ յուշերը Ա. Քոչինեանի մասին: Անոնք անձամբ շփուած ու գործակցած են անոր հետ, եղած են մասնակից Քոչինեանի ժամանակաշրջանի ազգային-պետական-մշակութային-հասարակական եւ մարզական կեանքի բուռն եղելութեանց: Հատորը կազմած եւ խմբագրած է հանգուցեալ ու նախկին նախարար, դոկտ. փրոֆեսոր, բանասէր Սերգօ Երիցեան, որ նախագահն էր «Լոռուայ Ձոր» հայրենակցական միութեան: Գիրքը լոյսին եկած է 2013-ին՝ «Էդիթ Պրինտ» հրատարակչատունէն: Երիցեան աշխուժօրէն մասնակցած էր Ա. Քոչինեանի ծննդեան հարիւրամեակի յոբելենական ձեռնարկներուն կազմակերպման աշխատանքներուն (2013): Քոչինեան եւս լոռեցի էր (ծնած այժմու Լոռուայ մարզի Վահագնի գիւղը (նախկին՝ Շահալի)): Ս. Երիցեան ստորագրած է գիրքին ներածականը՝ «Նախաբանի Փոխարէն Կամ Անտոն Քոչինեանի Ժամանակակիցների Չխամրող Յուշերը» վերնագիրով: Ան կ'անդրադառնայ Քոչինեանի մի քանի առանձնայատկութիւններուն. գիրքի մասին կը գրէ՝ *«Յուշագիրները, ովքեր քիչ չեն, տարբեր դիպուածներ ու պատումներ են ներկայացնում, բայց միասնական են իրենց գնահատականներում: Ըստ նրանց՝ Անտոն Քոչինեանը ինքնատիպ մարդ-անհատականութիւն էր, ով համոզուած էր, որ պայքարում է յանուն Հայաստանի բարեկեցութեան ու զարգացման: Նա հասկանում էր երկրի վիճակը, տնտեսութեան կացութիւնը, մարդկանց հնարաւորութիւնները ու ձգտում էր կանգնել այն մարդու կողքին, ով նոր տուն էր շինում կամ ուզում էր հողածածկը կամ կաւածածկը փոխարինել ժամանակակից երկյարկանի շինութիւնով կամ կեանքի որեւէ բնագաւառում քարը քարի վրայ դնել»:*

Առաջին վկայութիւնը կը պատկանի պետական-կուսակցական ականաւոր գործիչ Վլատիմիր Մովսիսեանի գրչին (Անտոն Քոչինեանի Մահից Յետոյ Էլ Սկսուել Է Նրա Անմահութիւնը), ուր հարազատօրէն վեր հանելէ ետք Քոչինեանի կարգ մը բարեմասնութիւնները (ինչպէս՝ Պուշկինի լեռնանցքի շինութիւնը, Սեւանի թունելը, Իջեւան-Հրազդան, Վարդենիս-Շորժա երկաթուղիները, Երեւան-Սեւան մայրուղին, Արփա-Սեւանը), կը կարդանք՝ *«Նա հսկայական ծառայութիւններ ունի նաեւ ԼՂՀ-ի հարցում: Երեք ղեկավարներ են եղել մտահոգ այս հարցում, բայց երեքից աւելի շատ նա է մօտ եղել Ղարաբաղի հարցի լուծմանը: Առաջինը եղել է Ալեքսանդր Միասնիկեանը, յետոյ Գրիգոր Յարութիւնովը, երրորդը Քոչինեանը: Անտոն Քոչինեանը Պրեժնևի հետ գրեթէ հարցերը համաձայնացրել էր, բայց հետագայում Պոտկոռնին, Սուսլովը եւ միւսները կարողացան տապալել նրա այդ բոլոր ջանքերը: Այն ժամանակների համար մեծ արիութիւն եւ քաջութիւն պէտք է ունենար քաղաքական գործիչը, որ գնար հոսանքին հակառակ: Ոչ ոք նման պատասխանատուութիւն իր վրայ չէր վերցնի: Մեզ համար կարեւոր նշանակութեան հարց, քան Ղարաբաղն էր, չկար: Նա չէր կարող հեռու կանգնել դրանից, բայց իրեն էլ վտանգի տակ էր դնում». «Նա մեծ յարգանքի արժանի մարդ էր, կարող էր այնպիսի մարդկային յարաբերութիւններ ստեղծել, որոնց միջոցով կարեւորագոյն հարցեր լուծէր». «Դա գալիս էր նրա տեսքից ու հմայքից, խելքից ու շնորհքից»:* Պետական-կուսակցական գործիչ Վլատիմիր Ղալումեան Քոչինեանի ընդհանուր գործունէութեան անդրադառնալով կը գրէ՝ *«Այդ ընթացքում Հայաստանը յիրաւի թռիչքաձեւ զարգացում ապրեց: Կառուցուեցին նոր քաղաքներ, քաղաքատիպ աւաններ, վերափոխուեց, բարգաւաճեց ու բարեշինուեց հայ գիւղը». «Այդ տարիներին բուռն վերելք ապրեց հանրապետութեան արդիւնաբերութիւնը». «Հանրապետութիւնը վերածուեց հսկայածաւալ շինհրապարակի». «Նա անմահացաւ՝ նահապետ դարձած...»:*

Եւ այսպէս, տարբեր ոլորտներու գործիչներ, հերթաբար կը վկայեն կամ կը յուշագրեն Քոչինեանի մասին. Ալ. Կիրակոսեան կը շեշտէ անոր բացառիկ հայրենաճանաչութեան փաստը՝ *«մեր քաղաքական գործիչների մէջ ո՛չ այն ժամանակ եւ ո՛չ էլ այսօր չկայ մէկը, որ Հայաստանը իմանար այնպէս լաւ, ինչպէս նա: Նա աշխատասենեակից եւ մեքենայի լուսամուտներից չէր տեսնում մեր երկիրը, Անտոնը գիտէր մեր ժողովրդին, սեփական հայրենիքը, որին անսահմանօրէն սիրահարուած էր, գիտէր ամէն մի քարը, ամէն մի թուփը եւ անկիւնը, իսկ Հայաստանը բաւականին խոր ծալքեր ունի իր թեւերի տակ»: «Ոչ ոք Հայաստանի ժողովրդի ապրելակերպը այնպէս լաւ չգիտէր, ինչպէս Անտոնը: Նա բնատուր իմաստութեան եւ տաղանդի տէր մարդ էր, օժտուած էր ժողովրդական իմաստութեամբ»:* Կուսակցական բարձրաստիճան գործիչ Սուրէն Յարութիւնեան դիպուկ է իր եզրակացութեան մէջ՝ *«նա հայ ժողովրդի արժանաւոր զաւակն է, որի արածը ներկայացնելու դէպքում յիշուելու է դեռ շատ երկար, քանի որ 20 տարուայ ընթացքում մէկ դարի գործ է արել»:* Անուանի դերասան Սօս Սարգսեան կը վկայէ՝ *«Ես կարծում եմ, որ Քոչինեանը պատմական դէմք է»: «Քոչինեանը վիթխարի գործեր արեց: Օրինակ «Արփա-Սեւան» 48 քիլոմեթրանոց ջրատարը, մեքրօն, աթոմակայանը, «Զուարթնոց» օդանաւակայանը: Նրա անուան հետ կապուած շատ-շատ բաներ կան: Անտոն Քոչինեանի առաւելութիւններից մէկը ես համարում եմ նրա նուիրուածութիւնն իր ազգին»: «Իմ կարծիքով ղեկավարելու երեք ձեւ կայ: Կարելի է ղեկավարել, կարելի է իշխել, բայց ճիշդը ծառայելն է: Քոչինեանը ծառայում էր»: «Քոյսեր կան, որ միայն Հայաստանում են աճում: Նա այդ «քոյսերից» էր, ուրիշ տեղ ապրել, շնչել չէր կարող: Ես էլ չեմ կարող, ես էլ այդ երամից եմ, Քոչինեանի երամից եմ»: «Յիշողութիւններումս նա մեծ մարդ է, մեր ժողովրդի համար շատ օգտակար բաներ արած մարդ: Այն ակօսը, որ նա թողել է, հսկայական ակօս է: Մեզ մնում է այդ ակօսում ցանել, բայց ո՞վ կը ցանի. ցանողներ են պէտք, ճիշդ ցանողներ, որ բերքն էլ առատ լինի»:* Հնագէտ եւ պատմաբան Վարշամ Աւետեան կը վերնագրէ՝ *«Ժողովրդի կողմից պաշտամունքի արժանացած անձ էր»* եւ կ'եզրակացնէ՝ *«մարդ ծնուելը բնական երեւոյթ է, մարդ մնալն է դժուար: Այդ իմաստութեան տէր մարդկանցից էր Անտոն Քոչինեանը»:* Բանաստեղծ Լիպարիտ Սարգսեան «Հայրենիքի Նուիրեալ Որդին» խորագիրով, նկատարժան տեղեկութիւններ կը փոխանցէ, գրելով՝ *«Նա իր երկարամեայ աշխատանքի ընթացքում մտերիմ կապեր էր հաստատել Մոսկուայի բարձրաստիճան պաշտօնեաների հետ, որի շնորհիւ կարողանում էր լուծել մեր հանրապետութեան առջեւ ծառացած տնտեսական ու մշակութային բազմաթիւ խնդիրներ: Նրան չյաջողուեց միայն լուծել Լեռնային Ղարաբաղը մայր հայրենիքին վերամիաւորելու խնդիրը: Այդ ցաւոտ հարցը լուծելու համար շատ ջանքեր էին թափել Գրիգոր Յարութիւնեանը եւ ուրիշներ: Անտոն Քոչինեանը շարունակեց նրանց գործը: 1966-ին ՍՄԿԿ Կենտկոմի քարտուղարութիւնը որոշում էր կայացրել քննարկել Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանին միացնելու հարցը: Ինչպէս նշում էր Անտոն Երուանդովիչը, Լէոնիտ Պրեժնևը դէմ չէր հարցի դրական լուծմանը, սակայն Ատրպէյճանի Կուսկենտկոմի քարտուղարներ Ախունդովը, ապա նրան փոխարինած Ալիևը, իրենց մոսկովեան աջակիցների հետ, յանձինս Միխայիլ Սուսլովի, ամէն ինչ արին՝ մեր ժողովրդի համար կենսական այդ հարցը տապալելու...»:* Մեսրոպ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի վաստակաւոր տնօրէն, գիտնական, ակադեմիկոս Սէն Արեւշատեան կը հաստատէ՝ *«Նրա ղեկավարման ժամանակ զարթօնք ապրեց ազգային ոգին»:* Ե. Ասծատրեան կը յուշագրէ՝ *«Ա. Քոչինեանը մեծ վաստակ ունի հանրապետութեան շատ խոշոր եւ կարեւորագոյն գործարանների կառուցման հարցերի լուծման գործում».* կը յիշէ նաեւ Զողի ոսկիի հանքավայրը, անտառապատումները. նաեւ՝ *«Չի կարելի մոռացութեան տալ մի հանգամանք եւս: Անտոն Քոչինեանի ջանքերով էր, որ ԽՍՀՄ սպորտկոմիտէն որոշեց լեռնադահուկային սպորտի միութենական նշանակութեան համալիրը կառուցել հենց Ծաղկաձորում»:* Անոր *«Իր հողի ու ժողովրդի նուիրեալը»* կը համարէ պետական կարկառուն գործիչ Հրանդ Ոսկանեանը: Հանրայայտ պատմաբան, պետական եւ կուսակցական այր Ստեփան Պօղոսեան կը վկայէ՝ *«Հայ ժողովուրդը որքան հին է, այնքան էլ քաղաքական-պետական խոշոր գործիչներով աղքատ: Դա իրողութիւն է, որը բացատրել կարելի է, բայց հերքել՝ ոչ: Քաղաքական խոշոր գործիչների այդ ոչ ստուար աստղաբոյլում է Անտոն Երուանդի Քոչինեանը: Մեր ժողովրդի 20-րդ դարի պատմութիւնն անհնար է պատկերացնել առանց Անտոն Քոչինեանի, որովհետեւ նա այդ պատմութեան ամենահմուտ, ամենաերկարակեաց եւ ամենաերախտաշատ գործիչներից էր: Աւելի քան 30 տարի նա եղել է Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարներից եւ առաջատար դեր է խաղացել մեր հայրենիքի նախադէպը չունեցող բարգաւաճման գործում: Նա եղաւ Հայաստանի Հանրապետութեան լաւագոյն վարչապետը եւ լաւագոյն ղեկավարներից մէկը»:* Գրութիւններ ունին Սաթիր Ստեփանեան, պատմաբան Սամսոն Քառեան, ակադեմիկոս Սերկէյ Համբարձումեան («Շատ էր սիրում Հայաստանը, կառուցում էր ուժեղ ու բարեկեցիկ Հայաստան»): Ակադեմիկոս, պատմաբան Հրաչիկ Սիմոնեան կը գրէ՝ *«Հանրապետութեան ղեկավարը հսկայական ջանքեր էր գործադրում Հայաստանի արագ առաջընթացն ապահովելու համար: Նա լաւ գիտէր երկիրը, տառապած ժողովրդի հոգսերը փարատելով՝ ուրախանում էր ամէն յաջողութեամբ»:* Վկայութիւններ ունին Մուրատ Մուրատեան, Վլատիմիր Օհանեան, Վլատիմիր Դարբինեան, Լ. Ղարիպջանեան եւ հետաքրքրական են արուեստագէտներու, մարզիկներու, մշակոյթի եւ գիտութեան գործիչներու յուշերը (երաժշտահան Վլադիլէն Բալեան, ճարտարապետ Վարազդատ Յարութիւնեան, երգահան Էտուարտ Միրզոյեան, նկարիչ Էտուարտ Իսաբէկեան, քանդակագործ Լեւոն Թոքմաճեան, գրող Անահիտ Սահինեան, ճարտարապետ Ճիմ Թորոսեան, Արաքսի Սարեան, Յովհաննէս Չէքիճեան, քաղաքապետ Գրիգոր Հասրաթեան, ֆութպոլիստ Սարգիս Հովհաննիսեան («Մեր նուաճած գաւաթները նաեւ նրանն են»)) եւ բազում-բազում հանրածանօթ դէմքեր: Չմոռնանք, որ իր օրերու կոթողներէն են Ծիծեռնակաբերդի եւ Սարդարապատի հոյակերտ կառոյցները:

Անտոն Քոչինեան փաստացիօրէն Խ. Հայաստանը ղեկավարեց ընդամէնը ութ տարի (1966-1974) որպէս Հայաստանի Կոմկուսի առաջին քարտուղար: Սակայն անկէ առաջ ալ միշտ եղած է պետական-կուսակցական ղեկավար օղակներու գործունեայ անդամ (Վայոց Ձոր (նախկին Ազիզբէկով), Երեւան, Կոտայք), 1952-1966 թ. Հայաստանի վարչապետ: Իր համարձակ եւ շինարար գործունէութեան համար վերադաս մարմիններ կը խափանեն իր թափը՝ իր բեղուն մէկ ժամանակաշրջանին, Ս. Երիցեանի բառերով՝ *«նա 61 տարեկան էր, ուժերի ծաղկման շրջանում, գիտելիքների, փորձի եւ մարդկային իմաստնութեան բարձունքներում»:* Տարիներ ամբողջ կ'ապրի համարեա մեկուսացած եւ ինքնամփոփ՝ հեռու հասարակական-քաղաքական կեանքէ՝ Երեւանի մօտ, Ջրվէժ շրջանը, իր իսկ ուժերով կառուցած առանձնատան մէջ: Կը մահանայ 1 Դեկտեմբեր 1990-ին եւ իր աճիւնները կ'ամփոփուին Թոխմախի գերեզմանատան պանթէոնին մէջ:

Սոյն արժէքաւոր գիրքը ճոխացած է լուսանկարներով՝ քաղուած Քոչինեանի բազմաբեղուն կեանքի դրուագներէն: Զայն կարդալով, առաւել կը ճանչնանք Քոչինեանը՝ իր ամբողջական կերպարով եւ պատկառելի հեղինակութեամբ:

ԱԻԵՏԻՍ ՌԱՋՍԻԿ
Երեւան

ՄԵԱԿՈՒԹԱՅՈՒՆ ԿԵԱՆՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆ-ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻՆ ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Հայ մանրանկարչութեան մասնագէտ, լիբանանահայ ֆրոֆէսոր Սիլվիա Ազէմեանը Հայկական սփիւռքի գիտական կեդրոնի տնօրէն, դոկտոր Անդրանիկ Տաքեսեանի միջոցով Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտին արժէքաւոր նուիրատուութիւն է կատարել:

Ինստիտուտին է փոխանցուել Կոմիտասի ընծայագրով ժողովածու, որը նա 1913 թուականին նուիրել էր Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեանին:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ «ԹՄԿԱԲԵՐԴԻ ԱՌՈՒՄԸ» ՝ ՆՈՐՈՎԻ ՄԱՏՈՒՑՄԱՄԲ

Հրաւիրուած էի «Շունչ» թատրոնի «Թմկաբերդի առումը, հերթական ներկայացմանը: Տեղեկացնեմ, որ «Շունչ» թատրոնը հիմնադրուել 2023թ., տաղանդաւոր դերասաններ Սամուէլ Դանիէլեանի եւ Սեյրան Մովսիսեանի կողմից: Թատրոնի համահիմնադիր Սամուէլ Դանիէլեանի հետ զրոյցը ընթացաւ ջերմ մթնոլորտում, որի ընթացքում էլ խօսեցինք թատրոնի ծրագրերի մէկ տասնեակ ներկայացումների եւ առաջիկայ ծրագրերի մասին: «Շունչ» թատրոնը երեք տարիների ընթացքում բազմաթիւ հիւրախաղեր է ունեցել Հայաստանի գրեթէ բոլոր մարզերում եւ Եւրոպայի տարբեր քաղաքներում , ՌԴ-ում ու դեռ շարունակւում են հիւրախաղերը որոնք արդէն ամբողջութեամբ գրեթէ պլանաւորած են 2026 թուականի համար:

«Թմկաբերդի առումը» առաջին ներկայացումը եղել է երեք տարի առաջ, որը յետոյ 2025-ին, նոր դերասանական կազմով, վերաբեմադրել է ռեժիսոր Սարգիս Շողունցը:

Այժմ անդրադառնամ «Թմկաբերդի առումը» ներկայացմանը:

Ներկայացման ողջ ընթացքում, լեփ-լեցուն դահլիճից ծպտուն չէր լսւում, բոլորը կլանուած ու հիացած հետեւում էին իւրօրինակ բեմականացուած դասական գործի նորովի մատուցմանը՝ բեմադրիչ, բեմականացման եւ զգեստների հեղինակ Սարգիս Շողունց. դերասաններ Սիրանոյշ Լազեանի, Արաքսիա Մելիքեանի, Սէրեան Մովսիսեանի, Սաշա Սուքիասեանի, Սամուէլ Օհանեանի եւ միւսների հիանալի խաղին: Հրաշալի էր ամէն բան ու «Թմկաբերդի առումը» իւրովի ներկայացնելը, երբեք չի ջնջուի դիտողների յիշողութիւնից: Ներկաները երկարատեւ ծափերով, ոտընկայս ծափահարում էին ու ողջ ընթացքում լուսանկարներ ու ձայնագրութիւններ անում...:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԱՐԱՄԲԷՅԵԱՆ – 100

Յովհաննէս Շարամբէյեանի յոբելեանի առիթով Հայաստանի ազգային պատկերասրահում բացուեց բացառիկ ցուցահանդէս, որը կրում է «Յովհաննէս Շարամբէյեան – 100. Յիշողութեան պատկերագրութիւն» խորագիրը: Այդ ցուցահանդէսով արուեստում կենդանանում են մեր ազգային յիշողութիւնը, պատմութիւնն ու մշակութային ժառանգութիւնը:

«Յովհաննէս Շարամբէյեան – 100. Յիշողութեան պատկերագրութիւն» բացառիկ ցուցահանդէսին մէկ յարկի տակ են համախմբուել ՀԽՍՀ արուեստի վաստակաւոր գործիչ, գեղանկարիչ եւ գրաֆիկ Շարամբէյեանի ստեղծագործական հարուստ ժառանգութիւնը ներկայացնող աշխատանքներ՝ Հայաստանի ազգային պատկերասրահից, Երեւանի Ժողովրդական արուեստների թանգարանից, Դիլիջանի երկրագիտական թանգարանից, Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների եւ պատմական միջավայրի պահպանութեան ծառայութիւնից, Հայաստանի նկարիչների միութիւնից, ինչպէս նաեւ նկարչի ընտանիքի ու մասնաւոր հաւաքածուներից:

Ցուցահանդէսը եւս մէկ հնարաւորութիւն է բացայայտելու Շարամբէյեանի բազմաշերտ արուեստը, որտեղ հայրենի բնաշխարհը, պատմական յուշարձաններն ու ժողովրդական արուեստի պատառիկները դառնում են անցեալն ու ներկան կապող անփոխարինելի կամուրջ:

«ՍԵՒ ԿԱՏՈՒՆ» ԷԴԳԱՐ ԱԼԼԱՆ ՊՈՅ

Էդգար Ալլան Պոյի պատմուածքներից է «Սեւ կատուն» որն առաջին անգամ տպագրուել է 1843թ-ին: Պատմուածքը մեղքի հոգեբանական վերլուծութեան ուսումնասիրութիւն է եւ համեմատութիւններ են տարւում Պոյի «Մատնիչ սիրտը» պատմուածքի հետ: Երկու պատմուածքներում էլ յանցագործը խելամտօրէն թաքցնում է կատարած յանցանքը եւ իրեն անմեղ է համարում, սակայն ի վերջոյ, դրդուած մեղքի ծանր զգացողութիւնից, խոստովանում է:

Այդ հոգեբանական պատմուածքը հիմք է հանդիսացել բեմադրիչ Զառա Անտոնեանի համար եւ նա Սօս Սարգսեանի անուան Համազգային թատրոնի բեմում ներկայացրեց իւրովի մեկնաբանութեամբ այդ բաւականին բարդ ու լարուած պատմուածքի բեմականացումը: Ներկայացման կամերային տարածքում գոյութիւն ունեն միայն երկուսը՝ Հերոսը եւ նրա Ալտեր էգոն: Մէկ անհատականութեան երկու կողմերն անդադար պայքարում են իրականութիւնը սահմանելու իրաւունքի համար: Աստիճանաբար ջնջւում են ճշմարտութեան եւ խելագարութեան, մեղքի եւ պատժի, մարդու եւ նրա ներքին դեւի միջեւ եղած սահմանները: Եւ հէնց այդ պահին բացայայտւում է ամենասարսափելի ճշմարտութիւնը. ամենամեծ աղէտի աղբիւրը միշտ եղել է մարդու ներսում:

Ներկայացումը բաւական յուզիչ ու տպաւորիչ էր յատկապէս դերակատարներ Անդրանիկ Միքայէլեանի , Մարիկա Դօվլաթբեկեանի մատուցմամբ եւ Ջեմմա Մինասեանի երաժշտական ձեւաւորման ու կենդանի կատարումով: Ի վերջոյ իր խղճի հետ անհարիշտ ու կռիւ տալուց յետոյ հերոսը «սպանում իր խղճին» սակայն դա նրան չի փրկում յանցագործութեան համար պատիժը կրելու հանգամանքից...

Շնորհաւորում ենք Համազգային թատրոնին հրաշալի ներկայացումներ թատերասէրներին պարգեւելու համար:

ՄԵԿՆԱՐԿԵՑ «ԱՆՑԵԱԼԻ ԱՊԱԳԱՅ» ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՓԱՌԱՏՕՆԸ

«Անցեալի ապագայ» միջազգային մշակութային փառատօնի հիւրերը՝ 11 երկրների՝ Հայաստանի, Պուլղարիայի, Ռումինիայի, Լիբուայի, Սերպիայի, Վրաստանի, Ուքրաինայի, Քաթարի, Հունգարիայի, Ուրուկուայի եւ Անգլիայի տիզայներները, արհեստագործ վարպետները ու մշակոյթի ներկայացուցիչները սեպտեմբերին երկու օր հանդիպեցին Երեւանի Victory Park-ում:

Փառատօնի կազմակերպիչը Տէրեան մշակութային կենտրոնն է: Ծրագիրն իրականացւում է ՀՀ կրթութեան, գիտութեան, մշակոյթի եւ սպորտի նախարարութեան ֆինանսական աջակցութեամբ եւ Victory Park-ի համագործակցութեամբ ու համաֆինանսաւորմամբ: «Անցեալի ապագայ» նախագիծը նուիրուած է ազգային մշակութային ժառանգութեան պահպանմանը, վերահմաստաւորմանն ու ժամանակակից աշխարհում նորովի ներկայացմանը: Փառատօնի առանցքում է էթնիկ նորաձեւութիւնը՝ ազգային տարազների, աւանդական զարդանախշերի եւ հնագոյն արհեստների ժամանակակից մեկնաբանութիւններով: Երկու օր շարունակ Victory Park-ը վերածուել էր մշակոյթների հանդիպման մեծ հարթակի: Փառատօնի ծրագրում ընդգրկուած էին էթնո-նորաձեւութեան ցուցադրութիւններ, տարբեր ժողովուրդների ազգային հագուստի ներկայացումներ, «Վարպետների քաղաք», դեկորատիւ-կիրառական արուեստի ցուցահանդէս-վաճառք, վարպետութեան դասեր, շնորհանդէսներ, ստեղծագործական հանդիպումներ, երաժշտական եւ թատերական միջոցառումներ:

ՄԱՐԻԵՏԱ ՄԱԿԱՐԵԱՆ, Երեւան

ԲԱՐՁՐԱԵՆՈՐՀ Տ. ՅՈՎՆԱՆ ԱՐՔ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՄԲ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱՒ «ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ. ՍԱՀՄԱՆԱԳԻԾՆ ՈՒ ԱՊԱԳԱՆ» ՁԵՌՆԱՐԿԸ

Չորեքշաբթի, 7 Հոկտեմբեր 2026-ին, ԱՄՆ Արեւմըտեան Թեմի Առաջնորդ Բարձրաշնորհ Տ. Յովնան Արք. Տէրտէրեանի նախագահութեամբ եւ «Երեւանի Պետական Համալսարանի Բարեկամներ» հիմնադրամի կազմակերպութեամբ, Առաջնորդարանի Գալայճեան հանդիսասրահին մէջ տեղի ունեցաւ «Արհեստական Բանականութիւնը Հայաստանի մէջ. սահմանագիծն ու ապագան» խորագրով ձեռնարկը:

Երեկոյին ներկայ էին արհեստագիտութեան ոլորտի մասնագէտներ, գիտնականներ, համալսարանականներ, համայնքային ներկայացուցիչներ եւ Երեւանի Պետական Համալսարանի բարեկամներ, որոնք համախմբուած էին քննարկելու արհեստական բանականութեան զարգացման հեռանկարները, Հայաստանի գիտական ներուժն ու համաշխարհային այս արագ զարգացող բնագաւառին մէջ անոր ստանձնելիք դերակատարութիւնը:

Բացման իր խօսքին մէջ Բարձրաշնորհ Սրբազան Հայրը ողջունեց ներկաները եւ գնահատեց «Երեւանի Պետական Համալսարանի Բարեկամներ» հիմնադրամին կրթանուէր ու հայրենանուէր գործունէութիւնը: Առաջնորդ Սրբազանը ընդգծեց գիտութեան, կրթութեան եւ նորարարութեան կենսական նշանակութիւնը Հայաստանի զարգացման ու հզօրացման համար՝ կարեւոր նկատելով Հայրենիքի եւ Սփիւռքի մասնագիտական ներուժին հա-

մախմբումը: Սրբազան Հայրը նաեւ շեշտեց, որ արհեստական բանականութեան ընձեռած կարելիութիւնները պէտք է ծառայեն մարդուն եւ հասարակութեան բարօրութեան՝ առաջնորդուելով մարդկային արժէքներու պահպանման գիտակցութեամբ: Առաջնորդ Սրբազան Հայրը իր գնահատանքի խօսքը նաև ուղեց Երեւանի Պետական Համալսարանի ռեկտոր Դոկտ. Յովհաննէս Յովհաննիսեանին եւ համալսարանի միջազգային կապերի, զարգացման եւ նորարութիւնների գիծով պրոռեկտոր Դոկտ. Միքայէլ Յովհաննիսեանին իրենց նուիրուած ղեկավարութեան եւ անսասան յանձնառութեան համար՝ համալսարանի առաքելութիւնը յառաջ մղելու եւ վաղուան առաջնորդները կրթելու գործին մէջ:

Բացման խօսքով հանդէս եկաւ նաեւ Դոկտ. Յովհաննէս Յովհաննիսեան, որ անդրադարձաւ համալսարանի գիտակրթական առաքելութեան, նորարարական հետազօտութիւններու զարգացման եւ Հայաստանի գիտական ներուժի ամրապնդման ուղղութեամբ տարուող աշխատանքներուն: Իր խօսքը փոխանցեց նաեւ ԵՊՀ-ի Միջազգային Յարաբերութիւններու, Զարգացման եւ Նորարարութեան գծով փոխռեկտոր Դոկտ. Միքայէլ Յովհաննիսեան:

Օրուան գլխաւոր բանախօսն էր ԵՊՀ-ի Մաթեմատիկական եւ Կիրառական Հետազօտութիւններու Կեդրոնի Մեքենայական Ուսուցման Տարրալուծարանի խումբի ղեկավար Դոկտ. Հրանտ Խաչատրեան: Ան ներկայացուց «Երեւանի Պետական Համալսարանը արհեստական բանականութեան նոր սահմանագիծին ընդառաջ» նիւթով բանախօսութիւնը՝ անդրադառնալով համալսարանէն ներս արհեստական բանականութեան ուսումնասիրութիւններու ներկայ վիճակին, գիտական նոր նախաձեռնութիւններուն եւ զարգացման հեռանկարներուն, ինչպէս նաեւ մասնագէտներու պատրաստութեան, հետազօտական ենթակառոյցներու ընդլայնման եւ միջազգային համագործակցութեան կարեւորութեան:

Ձեռնարկի ընթացքին տեղի ունեցաւ Զապէլ Եսայեանի անուան շքանշանի յանձնման հանդիսաւոր արարողութիւնը՝ ի գնահատութիւն կրթական ու գիտական կեանքին եւ համայնքի յառաջընթացին բերուած նշանակալի նպաստին: Յուցադրուեցաւ նաեւ Երեւանի Պետական Համալսարանի կրթական եւ գիտահետազօտական գործունէութիւնը ներկայացնող կարճ տեսերիզ:

Յայտագրի գլխաւոր բաժիններէն էր «Արհեստական Բանականութիւնը Հայաստանի մէջ. առաջնահերթութիւններ, կարելիութիւններ եւ քայլեր» նիւթով քննարկումը: Քննարկման մասնակցեցան NVIDIA ընկերութեան Ֆիզիքական Արհեստական Բանականութեան Համակարգչային Նմանակման գծով փոխնախագահ Տիար Ռեւ Լեպարետեան, SmartGateVC-ի կառավարիչ գործընկեր Տիար Արեգ Ալիմեան, ԵՊՀ-ի ռեկտոր Դոկտ. Յովհաննէս Յովհաննիսեան եւ Դոկտ. Հրանդ Խաչատրեան: Քննարկումը վարեց SmartGate VC-ի հիւսիսամերիկեան գործունէութեան ղեկավար եւ գործընկեր Տիկին Արմինէ Գալստեան:

Բանախօսներն ու քննարկման մասնակիցները անդրադարձան արհեստական բանականութեան զարգացման ազդեցութեան Հայաստանի արհեստագիտական ոլորտին, տնտեսութեան, ազգային անվտանգութեան եւ միջազգային մրցունակութեան վրայ: Անոնք կարեւորեցին գիտական հետազօտութիւններու խթանումը, երիտասարդ մասնագէտներու պատրաստութիւնը, արդիական ենթակառոյցներու ստեղծումը եւ Հայաստանի ու Սփիւռքի մասնագէտներուն միջեւ շարունակական համագործակցութիւնը:

Ձեռնարկը նաեւ դրամահաւաքի նպատակ կը հետապնդէր: Հասոյթին ամբողջութիւնը պիտի յատկացուի ԵՊՀ-ի Մաթեմատիկական եւ Կիրառական Հետազօտութիւններու Կեդրոնի Մեքենայական Ուսուցման Տարրալուծարանի հետազօտական կրթաթոշակներուն՝ նպաստելով Հայաստանի մէջ արհեստական բանականութեան ուսումնասիրութիւններուն եւ երիտասարդ հետազօտողներու նոր սերունդի պատրաստութեան:

Փակման իր խօսքին մէջ Բարձրաշնորհ Սրբազան Հայրը գնահատեց կազմակերպիչներուն, բանախօսներուն եւ մասնակիցներուն ներդրումը՝ ընդգծելով, որ նման ձեռնարկները նոր հորիզոններ կը բանան Հայաստանի գիտական ու կրթական զարգացման համար եւ կը զօրացնեն Հայրենիքի ու Սփիւռքի համագործակցութիւնը: Սրբազան Հայրը յաջողութիւն մաղթեց «Երեւանի Պետական Համալսարանի Բարեկամներ» հիմնադրամին եւ ԵՊՀ-ի գիտակրթական ընտանիքին՝ իրենց ծրագիրներուն ու հայրենանուէր առաքելութեան մէջ:

ԴԻՒԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

IARA
INSTITUCIONES ARMENIAS DE LA REPÚBLICA ARGENTINA

ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ - (IARA)

Արժանթինի հայ համայնքը պիտի չմասնակցի Հայկական Սփիւռքի Գագաթաժողովին

Արժանթինի Հանրապետութեան Հայկական Հաստատութիւնները (IARA) կը յայտնեն հանրային կարծիքին, թէ մեր երկրին հայ համայնքը պաշտօնապէս պիտի չմասնակցի Հայկական Սփիւռքի Գագաթնաժողովին (Global Armenian Summit), որ տեղի պիտի ունենայ Երեւանի մէջ, յառաջիկայ Նոյեմբեր 5-էն 8:

Այս որոշումը առնուեցաւ այն բանէն ետք, երբ IARA երկու նամակ յղեց Հայաստանի Հանրապետութեան Սփիւռքի Գործերու Բարձր Յանձնակատար Զարեհ Սինանեանին՝ դիմելով հանդիպում մը ունենալ ձեռնարկէն առաջ, որպէսզի կարելի ըլլայ աւելի մանրամասնօրէն ծանօթանալ անոր նպատակներուն, քննարկուելիք նիւթերուն եւ աշխարհի հայ համայնքներուն մասնակցութեան համար նախատեսուած միջոցներուն:

Առաջին նամակը ուղղակիօրէն յղուեցաւ Բարձր Յանձնակատարին: Պատասխան չստանալուն պատճառով՝ երկրորդ նամակ մը եւս ուղարկուեցաւ, այս անգամ Արժանթինի մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպանին միջոցով: Երկու նամակներն ալ մնացին անպատասխան:

Կը նկատենք, որ նախնական երկխօսութիւնը, խորհրդակցութիւնը եւ Սփիւռքի հաստատութիւններուն արդիւնաւէտ մասնակցութիւնը հիմնական պայմաններ են Հայաստանի եւ արտերկրի իր համայնքներուն միջեւ ամուր եւ վստահութեան վրայ հիմնուած յարաբերութիւն մը կառուցելու համար:

Սփիւռքը չի կրնար նկատուիլ որոշումներու պարզապէս ընդունող մը, այլ՝ ռազմավարական դաշնակից մը, որուն փորձառութիւնը, անցած ուղին եւ յանձնառութիւնը պէտք է լսուին եւ արժեւորուին:

Այս պատճառով, IARA-ն անհրաժեշտ կը նկատէ յստակացնել, թէ Գագաթաժողովին անհատական հանգամանքով մասնակցող ոեւէ անձ միայն այդ մասնակցութեամբ չի ներկայացներ Արժանթինի հայ համայնքը: Մեր համայնքի անդամներուն հաւանական ներկայութիւնը հանդիպումին պիտի ըլլայ բացառապէս անձնական որոշումներու արդիւնք: Նոյնպէս, Գագաթաժողովէն բխելիք յայտարարութիւնները, եզրակացութիւնները կամ հաղորդագրութիւնները չեն կրնար նկատուիլ Արժանթինի հայ համայնքի դիրքորոշման կամ հաւաքական կամքին արտայայտութիւնը, քանի որ համայնքը հոն պիտի չունենայ յստակ եւ պաշտօնական լիազօրութեամբ օժտուած ներկայացուցչութիւն:

Կը վերահաստատենք մեր պատրաստակամութիւնը՝ նպաստելու Հայաստանի հզօրացման եւ Հայաստանի Հանրապետութեան ու Սփիւռքի միջեւ կապերու ամրապնդման, փոխադարձ յարգանքի, հաստատութենական երկխօսութեան եւ համայնքներու իրական մասնակցութեան հիման վրայ:

Հզօր Հայաստան մը հզօր Սփիւռքի մը կարիքն ունի: Իսկ հզօր Սփիւռքը կը պահանջէ, որ իր հաստատութիւնները լսուին, յարգուին եւ ճանչցուին որպէս օրինական երկխօսակիցներ:

IARA — ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ԱՐՁԱԿԻ ՄԵԾ ԿՈՐՈՒՍՏԸ՝

ՎԱՀԱԳՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

ԼԵՒՈՆ ԾԱՌՈՅԵԱՆ *(sharoyanlevon@gmail.com)*

Գոյժը Երեւանէն չհաղորդուեցաւ, այլ՝ Վիլնիւսէն, Սեպտեմբեր 23-ին:

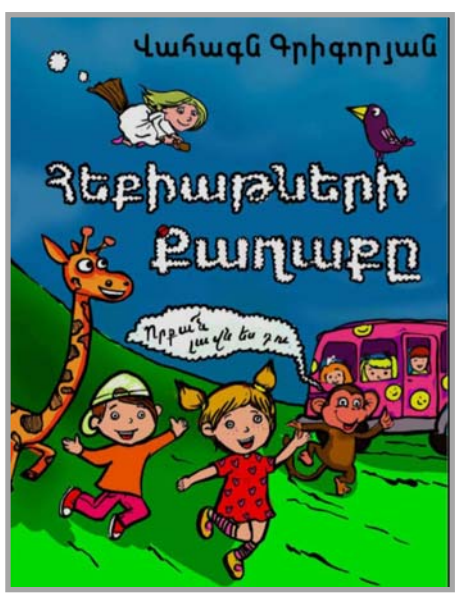
Վիլնի՞ւս…: Այո՛. ասիկա մայրաքաղաքն է հիւսիսի Պալթեան ծովու երկիրներէն Լիթուանիոյ, նախապէս՝ Խորհրդային Միութեան ենթակայ, ուր բաւական երկար տարիներէ իվեր կայք հաստատած էր Վահագն Գրիգորեան, թէեւ առանց երբեք իր կապերը խզելու հեռաւոր ծննդավայրին ու իրեն համար այնքա՜ն սիրելի Երեւանի հետ: Կողակիցը լիթուանուհի էր, որու հետ իր կեանքը կապած էր տակաւին 1970-ին…:

Սփիւռքի մէջ շատ քիչեր կը ճանչնան հայրենի այս արձակագիրը: Ո՞վ, քանի՞ հոգի ձեռքի տակ ունեցեր ու կարդացեր է անոր **«Աղամամութ»**-ը, **«Ոստանի վերջին ճամբորդութիւնը»** եւ **«Ազատ հայը»** (երկուքն ալ արտագաղթի ցաւոտ հարցին առնչուած) կամ **«Ժամանակի գետը»**…: Բայց ան ծանօթ ու յարգուած դէմք էր հայրենի գրական շրջանակներուն մէջ, որովհետեւ արդէն տէրն էր աւելի քան կիսադարեայ գրական տոկուն վաստակի մը, սկսեալ՝ խորհրդային շրջաններէն: Հայաստանի Գրողներու Միութեան անդամ էր 1972-էն իվեր:

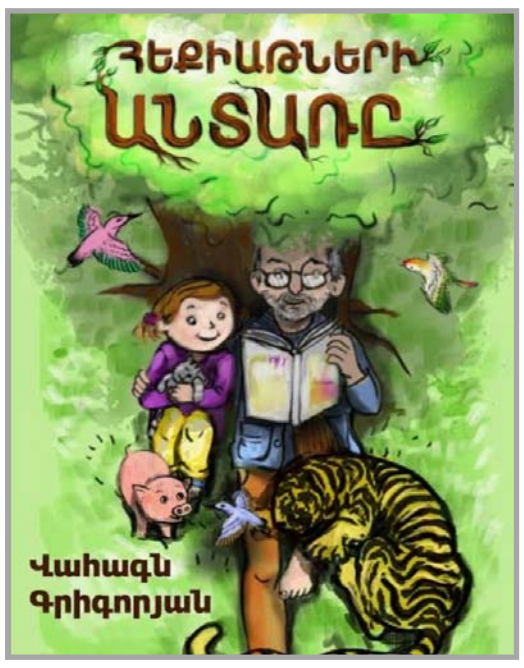

Վահագն Գրիգորեան ծնած էր 1942-ին եւ կու գար գրագէտներու ընտանիքէ մը: Հայրը՝ **Վահան Գրիգորեան** (1905-1989), բնիկ մշեցի, արձակի յարգելի դէմք էր խորհրդահայ գրականութեան մէջ, իսկ կրտսեր եղբայրը՝ **Վարդան Գրիգորեան** (1950-1989), թէեւ կանխահաս մահ մը ունեցաւ երիտասարդ հասակին, սակայն 80-ականներուն հրատարակուած իր երեք ծաւալուն պատմավէպերով անմոռանալի անուն մը թողուց հայրենի արձակագրութեան մէջ ու խօսիլ տուաւ իր մասին առանձին մենագրութիւններով ալ: Վահագն, այսպէս, հասակ առած ու աճած էր առհասարակ գրողներու շրջանակի մը մէջ:

Աւարտած էր Երեւանի պետ. համալսարանի բանասիրական ճիւղը: Վաթսունականներուն, կարճ շրջան մը «Հայաստան» հրատարակչութեան մէջ աշխատելէ ետք, միացած էր դպրոցականներու յատուկ **«Պիոներ»** մանկապատանեկան ամսագրի խմբագրութեան, այնտեղ աշխատելով ու ստեղծագործելով շուրջ տասը տարի: Այս ասպարէզը, բնականաբար, զինք առաջնորդեր էր դէպի մանկական գրականութիւն, ու Վահագն Գրիգորեան հետզհետէ ուշագրաւ անուն մը սկսեր էր դառնալ մանկագրութեան կալուածէն ներս: Անջատ գիրքի ձեւով հրատարակուած իր առաջին գործը, արդէն, մանկական պատմուածքներ բովանդակող **«Թղթէ աղաւնիներ»** ժողովածուն էր (68 էջ), որ լոյսին բերուեցաւ 1964-ին: Անկէ ետք պատանի ընթերցողներու գրադարանին հասցէագրուեցան իր **«Հեքիաթների անտառը»** (1978), **«Հեքիաթների քաղաքը»** (1982), **«Հեքիաթների հովիտը»** (1983) գիրքերը եւ այլ գործեր:

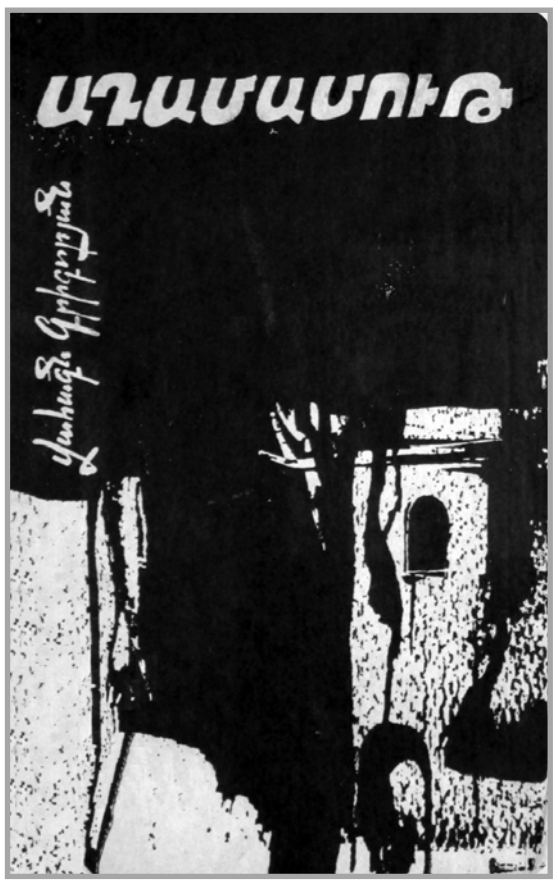

Կը թուի սակայն, թէ վէպն ու վիպագրութիւնը աւելի՛ հմայած էին զինք, աչք քթթած էին իրեն: Ու Վահագն հեզասահօրէն անցում մը կատարեց մանկագրութենէն դէպի գեղարուեստական արձակ: Այսինքն՝ դէպի լայնաշունչ գրականութիւն: Գրեց պատմըւածքներ, վիպակներ, վէպեր, որոնցմէ ոմանք վերածուեցան Ֆիլմի, ուրիշներ՝ օտար լեզուներու թարգմանուեցան, ինչպէս էր պարագան **«Սպիտակ ագռաւ»** պատմուածքներու ժողովածուին, որ երեւանեան հրատարակութենէն տարի մը ետք՝ 1982-ին, Մոսկուայի մէջ տպուեցաւ ռուսերէնով: Իդէպ, Գրիգորեան գրական թարգմանութիւններ կատարած է նաեւ ռուսերէնէ:

Բաւական երկար է ցանկը իր տպագրուած ստեղծագործութիւններուն: Հաստատօրէն՝ քսանէ աւելի: Վաթսունականներէն կու գայ իր **«Քոլոր օրերի ոտնաձայները»** վէպը, եօթանասունականներէն՝ **«Կատակասէր աստուածները»** պատմըւածքներու ժողովածուն եւ **«Տեղատուութիւն»** վէպը, ութսունականներէն՝ **«Աղամամութ»** վէպն ու **«5-րդ փողոց»** պատմուածքներու հատորը: Հայաստանի անկախութեան յաջորդող դժուարին տարիներուն, պահ մը, Գրիգորեան լուռ մնաց կարծէք, ստեղծագործական իր թափը նուազեցաւ: Սակայն 2000-ական թուականներէն ետք ան աչքառու կերպով երեւցաւ կրկին եւ հերթաբար լոյս աշխարհ բերաւ **«Առաջնորդի կեանքն ու մահը»** երգիծավէպը (Հայաստանի քաղաքական կուսակցութիւններու աւազակային գործելաոճին առնչուող), **«Զարմանալի իրադարձութիւններ 5-րդ փողոցում»**, **«Թռչունի հոգին»** եւ **«Կշեռքը»** պատմուածքներու ժողովածուները:

Սա վերջին երկու տասնամեակներուն Վահագն Գրիգորեան նորանոր նուաճումներ պիտի արձանագրէր արձակագրութեան մարզին մէջ՝ մեր սեղանին բերելով քանի մը իւրայատուկ վէպեր, ուր քննարկումի բովէն կ՛անցնին Հայաստանի պետականութեան եւ հայ ժողովուրդի գոյերթին առնչուող էական հարցեր, հարցադրումներ: **«Ժամանակի գետը»** (2008, Ը. տիպ՝ 2017) եւ **«Պօղոս-Պետրոս»**-ը (2019) կ՛իյնան այս ծիրին մէջ: Խորո՜ւնկ վէպեր, որոնք խորհրդածութեան կը մղեն մեզ մեր ազգին ճակատագրին, մօտիկ անցեալի մեր ազգային սխալներուն ու թիւր համոզումներուն կամ արարքներուն մասին:

Առաջինը՝ **«Ժամանակի գետը»**, աւելի քան 500 էջ, շուտով արժանացած էր պետական մրցանակի, յետոյ թարգմանուած էր ռումաներէնի: Այս վէպը լայն պաստառի մը վրայ կը ներկայացնէր 1915-ի ցեղասպանութեան անուղղակի անդրադարձը վերապրող կամ յաջորդող սերունդներու կեանքին վրայ: Ընտանիքի մը (Տէր Գալուստեաններ) ապրած ողբերգութեան սեւեռումով՝ անիկա կը ցոլացնէր ամբողջ ժողովուրդի մը ողբերգութիւնը, որ, խորհրդանշականօրէն, կը սկսի Խարբերդի տեղահանութենէն, կ՛անցնի ծննդավայրկ դարձած երեխանեռու թրքացումին բովէն, յանգելու համար Տէր Զօրի աւազներուն: Յետոյ՝ ցրո՜ւնք, հեռաւոր ափեր: Խորհ. Հայաստան հասնողներու պարագային՝ ուրի՞շ աղէտ. աքսոր դէպի Սիպերիա…: Մէջընդմէջ, վէպը կը զարգանայ նաեւ վաւերագրական կամ փաստական նիւթերու հարազատ արձանագրութեամբ, սփիւռքի ժամանակակից իրադարձութիւններով. մինչեւ իսկ անդրադարձումներ կ՛ընդլան Գուրգէն Եանիկեանի դէպքին, Հրանդ Տինքի սպանութեան մասին…: Հայուն ազգային յիշողութի՛ւնն է որ կը խտանայ գետի մը նման հոսող ժամանակի ջուրերուն մէջ…:

Երկրորդը (նմանապէս՝ աւելի քան 500 էջ), որ իր աւարտին հասած է երկարատեւ երկունքէ մը ետք, տոհմի մը (Մեսրոպեան, ապա Տիրատուրեան) բազմասերունդ պատմութեան ընդմէջէն սեւեռումի կ՛ենթարկէ հայ-ռուսական յարաբերութիւններու երկդարեայ ուղին՝ 1827-ի Երեւանի բերդի գրաւումէն մինչեւ ժամանակակից իրադարձութիւններ: Անիկա մօտիկ անցեալի հայոց պատմութեան նորովի մեկնաբանութիւնն է, եթէ կ՛ուզէք՝ պատմութեան քննական վերընթերցումը: Հեղինակը դժգոհ է մեր՝ ազգովին որդեգրած անհեռատես կեցուածքներէն: Իր այս դժգոհութիւնը կը յիշեցնէ Չարենցի **«Գիրք ճանապարհի»**-ի **«Պատմութեան քառուղիներով»** գլուխին դժգոհութիւնները…: Վ.Գրիգորեան **«Պօղոս-Պետրոս»**-ի մուտքի էջերուն արդէն արձանագրած է. **«Մեր ազգը վաղուց իվեր երկու հիմնական զբաղմունք ունի. նախ՝ թեւերը քշտած քանդում է իր տունը, յետոյ՝ աւերակները ողբում, քանզի մենք մոռացել ենք, թէ տունը ինչպէ՞ս են շէն պահում»**…:

Հայրենի գրականագէտ Երուանդ Տէր Խաչատրեան, որ առիթով մը (2017) լուսարձակի տակ առած էր Վահագն Գրիգորեանի գրողական ընթացքն ու վերելքը (տե՛ս իր **«Խաղաղ տողեր»** յօդուածներու ժողովածուն, Երեւան, 2021), սապէ՛ս կը վրձիներ անոր դիմագծութիւնը. **«Վերջին երկու տասնամեակում Վահագն Գրիգորեանը ստեղծել է բացառիկ ուժի եւ գեղեցկութեան արձակ: Գրողի լեզուն իսկական արձակի լեզու է եւ արժանի է հիացական վերաբերմունքի: Իր լեզուամտածողութիւնն իր գրականութեան մեծագոյն իւրայատկութիւնն է: Եւ անկարելի է զանց առնել այնպիսի մի հանգամանք, ինչպիսին գրողի կապն է երկրի, Հայաստանի, մեր ժողովուրդի կեանքի ու առօրեայի հետ: Լինելով եւ մնալով բարձր գեղարուեստականութեան սահմաններում, Վահագն Գրիգորեանը կարողացել է ստեղծել վերջին երկու-երեք տասնամեակների հայկական կեանքի եւ իրականութեան ճշմարտացի ու ամբողջական պատկերը: Իր արձակը մեր ժողովրդի հարստութիւնն է, մեր հոգեւոր մշակոյթի բարձրագոյն դրսեւորումներից մէկը»:**

Վիլնիւսը մնայուն բնակավայր մը չէր Վահագն Գրիգորեանի համար: Ան գո՛նէ տարին անգամ մը Երեւան վերադառնալով՝ կարօտագին հանդիպումներ կ՛ունենար իրեն սիրելի գրական շրջանակներուն հետ: Հոն կը մնար ամիսներով…: Հայաստանի լրատուական միջոցները երբեմն հարցազրոյցներ կը կատարէին իրեն հետ, կը խօսեցնէին զինք իր գրական ստեղծագործութիւններուն, նոր աշխատանքներուն, Լիթուանիոյ մէջ ապրող իր ընտանիքին մասին: Ան կը պատմէր, թէ ունէր մէկ մանչ (Երեւան ծնած) եւ մէկ թոռնուհի: Կը բացատրէր, թէ իր կնքած օտար ամուսնութիւնը ծառայեցուցած էր հայ գրականութեան: Լիթուանուհի իր կողակիցը՝ **Նորա Գրիգալավիչիւտէ**, թեւ-թիկունք էր իրեն: Միասին հայերէն թարգմանած էին լիթուանական գրականութենէ երկու ընտիր վէպեր՝ Աւիժիւսի **«Կորուսեալ օթեւան»**-ը (Երեւան, 1981) եւ Բալտաշիսի **«Ասք Եուզայի մասին»**-ը (Երեւան, 1987), դեռ Հայաստանէն չարտագաղթելէ առաջ…: Հիմա կը ջանար օգտակար ըլլալ Լիթուանիոյ հայ գաղութի համայնքային աշխատանքներուն ալ:

Հայաստանի ու Արցախի դէպքերը, սակայն, խորապէս կը մտահոգէին զինք: Ամէն անգամ որ ստիպուէր խօսիլ մեր հայրենիքի պետականութեան ու ճակատագրին մասին՝ իր տխրաբոյր ու յոգնատխուր դէմքը աւելիո՛վ կը պրկուէր, կանաչաւուն աչքերէն թախիծ ու տամկութիւն կը ծորէր կարծէք…:

Առիթով մը, լրագրողուհի մը հարց տուած էր իրեն, թէ իր վէպերը ընթերցողներ ունի՞ն հիմա: Ան ափսոսանքով պատասխանած էր, թէ խորհրդային շրջանին հետ բաղդատաբար՝ ընթերցանութիւնը ներկայիս գահավէժ անկում արձանագրած է Հայաստանի մէջ: 60-ական, 70-ական թուականներուն իր շարք մը գիրքերը տպուած էին 10.000 տպաքանակով ու սպառած, մինչ հիմա, զորօրինակ, **«Ժամանակի գետը»** վէպէն Երեւանի գրախանութները կրցեր էին վաճառել լոկ 250 օրինակ, եւ ատիկա «պէսթ սէլըր» կը սեպուէր…: Այնուամենայնիւ, իր քանի մը երկերը վերջին տարիներուն վերահրատարակուեր էին «Անտարես» հրատարակչատան կողմէ, երիտասարդ գրականագէտ Արքմենիկ Նիկողոսեանի հոգածութեամբ:

Վիլնիւսը, եւրոպական այդ սիրուն ու հեռաւոր մայրաքաղաքը, սփիւռքեան քարտէսի վրայ կամ սփիւռքեան մեր ապրումներուն մէջ մասնաւոր տեղ մը չունի: Բայց շնորհիւ Վահագն Գրիգորեանի՝ անիկա անկի՛ւն մը պիտի գրաւէ անպայման մեր մտքին, մեր յիշողութեան մէջ:

Վիլնիւսը քանի՞ հազար քիլոմեթր հեռու է Մուշէն կամ Երեւանէն, չեմ գիտեր: Հաստատ է սակայն, որ Վահագն Գրիգորեան՝ Մշոյ շառաւիղն ու Երեւանի պանդուխտ քաղաքացին, երկա՜ր ատեն խորհրդանիշ մը պիտի մնայ Հայաստան-Լիթուանիա առնչութիւններուն:

Հալէպ

ԵՐԵԽԱԿԱՅԱԿԱՆ ՄՏԱԽՈՐԱԿԱՆ ՔՆԱՐԿՈՒՄ ԼՈՆՏՈՆԻ ՄԷՋ

Ճամբաբաժանիի Տեսլականը, Սինկափուրի Փորձառութիւնը եւ Թուային Ապագան

(Շարունակուած նախորդ թիւէն)

– Փրոֆ. Արամեան. Այո՛, եւ այդ ուղիին կարեւորագոյն դասերէն մէկը մարդկային կապիտալի արժեւորումն է, որուն մասին Լի Քուան Եու կը խօսի իր յուշերուն մէջ: Անոր հիմնական դրոյթն այն էր, որ երկրի միակ իսկական հարընտութիւնը իր ժողովուրդն է, անոր տաղանդն ու աշխատասիրութիւնը: Սինկափուրի մէջ ներդրեցին խստագոյն մերիտոկրատիա (արժանապատուութիւն): Լաւագոյն ուղեղները ներգրաւուեցան պետական կառավարման մէջ, անոնց տըրուեցան բարձրագոյն աշխատավարձեր՝ հաւասար մասնաւոր ոլորտի լաւագոյն տնօրէններու եկամուտներուն, որպէսզի կաշառակերութիւնը որեւէ տեղ չունենայ եւ պետական պաշտօնեան հպարտանայ իր աշխատանքով: Հայաստանի մէջ մենք յաճախ կը տեսնենք հակառակը՝ քաղաքական հովանաւորչութիւն, կուսակցականացում եւ անփորձ ու անտաղանդ մարդոց նշանակում պատասխանատու պաշտօններու վրայ: Առանց արժանապատուութեան, որեւէ ռազմավարութիւն դատապարտուած է ձախողման: Եթէ մենք չներգրաւենք մեր լաւագոյն մասնագէտները պետական շինարարութեան մէջ, մենք չենք կրնար մրցիլ արտաքին աշխարհի հետ: Սինկափուրը ցոյց տուաւ, որ նոյնիսկ ամենափոքր ազգը կրնայ հսկաներու հետ հաւասար խօսիլ, եթէ իր պետական ապարատը կազմուած է բարձրագոյն որակաւորում ունեցող ուղեղներէ:

– Դոկտ. Նազարեան. Կարեւոր է նաեւ մաքուր ու բարեխիղճ կառավարման սկզբունքը, որ «Երրորդ աշխարհէն առաջին» գրքի առանցքային թեմաներէն է: Սինկափուրի մէջ կաշառակերութեան դէմ պայքարը եղաւ անողոք ու համակարգային: Լի Քուան Եուի յայտնի խօսքն է՝ «Եթէ կ'ուզես յաղթել փուտութեան, պատրաստ եղիր բանտարկելու քու մօտիկ ընկերներդ ու հարազատներդ»: Անոնք հզօրացուցին Կաշառակերութեան հետաքննութեան անկախ մարմինը (CPIB) եւ օրէնքի առաջ հաւասարութիւնը դարձուցին բացարձակ կանոն: Ասիկա կը ստեղծէ հանրային վստահութեան այն հիմքը, որ անհրաժեշտ է մեծ ու ցաւոտ բարեփոխումներու համար: Հայաստանի մէջ օրէնքի գերակայութիւնը պէտք է ըլլայ բացարձակ եւ հաւասար բոլորին համար, առանց բացառութեան: Երբ ժողովուրդը կը տեսնէ, որ ղեկավարները կ'ապրին նոյն օրէնքներով, ինչ որ իրենք, անոնք պատրաստ կ'ըլլան տոկալու դժուարութիւններուն: Բարեխիղճ կառավարումը ոչ միայն բարոյական կատեգորիա է, այլեւ տնտեսական ամենաեկամտաբեր ներդրումը, որովհետեւ այն երկիր կը բերէ լուրջ ու երկարաժամկէտ օտարերկրեայ կապիտալ:

– Տիկին Սահակեան. Սինկափուրի դասերէն մէկը նաեւ պետական բնակարանային քաղաքականութիւնն է եւ սեփականութեան զգացումի ստեղծումը: Լի Քուան Եու կը նշէր, որ եթէ քաղաքացին ունի սեփական տուն, ան պատրաստ է կռուելու իր երկրի պաշտպանութեան համար, որովհետեւ ան ունի իր բաժինը պետութեան մէջ: Ասիկա ընկերային կայունութեան հանճարեղ քայլ էր: Հայաստանի մէջ մենք պէտք է ստեղծենք այնպիսի պայմաններ, որ մեր քաղաքացիները, յատկապէս երիտասարդ մասնագէտներն ու զինուորականները, կապուած ըլլան հողին, ունենան սեփականութիւն եւ տեսնեն իրենց ապագան հայրենիքի մէջ: Ասիկա կը կանխէ արտագաղթը եւ կը ստեղծէ հզօր, կայուն միջին խաւ, որ ցանկացած ժողովրդավարական եւ անվտանգ պետութեան ողնաշարն է:

ՄԱՍ Գ.- ՔՐԻՓԹՈԱՐԺՈՅԹՆԵՐԸ ԵՒ ՊԼՈՔՉԷՅՆԸ ՈՐՊԷՍ ՀԱՄԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻԱՍՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԻՔ

– Տիկին Սահակեան. Այժմ անցնինք ամենաարդիական գործիքին, որ կրնայ կեանքի կոչել թէ՛ Վարդանեանի տեսլականը եւ թէ՛ սինկափուրեան կազմակերպչական ճշգրտութիւնը: Ասիկա քրիփթոարժոյթներու եւ պլոքչէյն (blockchain) արհեստագիտութեան օգտագործումն է: Մենք գիտենք, որ աշխարհի տարածքին ունինք աւելի քան 10 միլիոն հայ, որոնց տնտեսական ուղեղն ու ֆինանսական միջոցները ցրուած են տարբեր երկիրներու մէջ՝ Լոս Անճելըսէն մինչեւ Փարիզ, Մոսկուայէն մինչեւ Պէյրութ: Աւանդական բանկային համակարգը դանդաղ է, թանկ, բիւրոկրատական եւ ենթակայ է տարբեր պետութիւններու քաղաքական վերահսկողութեան ու պատժամիջոցներուն: Պլոքչէյնը մեզի թոյլ կու տայ ստեղծելու ապակեդրոնացուած, թափանցիկ եւ անվտանգ ֆինանսական ցանց, որ կը պատկանի բացարձակապէս հայութեան: Ասիկա մեր թուային հայրենիքն է, որ սահմաններ չունի: Ասոր միջոցով մենք կրնանք կուտակել հսկայական կապիտալ եւ ուղղել զայն Հայաստանի ռազմավարական ծրագիրներուն՝ շրջանցելով աշխարհաքաղաքական բոլոր արգելքները:

– Դոկտ. Նազարեան. Հետաքրքիր է, բայց նաեւ ռիսկային: Դուք կ'առաջարկէ՞ք ստեղծել համահայկական թուային արժո՞յթ կամ տոքե՞ն (Token): Ինչպէ՞ս ատիկա կրնայ օգնել միասնութեան գործնական գետնի վրայ, եւ ինչպէ՞ս կրնանք համոզել աւանդական ներդրողներուն վստահելու թուային ակտիւներուն, երբ շուկան այդքան տատանողական է:

ԺԻՐԱՅՐ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

– Տիկին Սահակեան. Այո՛, ճիշդ այդպէս: Խօսքը պարզ սպեկուլյատիւ քրիփթոարժոյթի մը մասին չէ, այլ յստակ կառուցուածք ունեցող 'Հայկական Ազգային Թոքեն'-ի (Armenian Unity Token) մասին, որ հիմնուած է սմարթ-պայմանագիրներու (Smart Contracts) վրայ: Աշխարհի ցանկացած կէտէն իւրաքանչիւր հայ կրնայ ներդրում կատարել Հայաստանի ռազմավարական ծրագիրներուն մէջ՝ ըլլայ ատիկա սահմանամերձ գօտիներու անվտանգութիւն, թէ բարձր արհեստագիտական կրթութիւն կամ գիտական հետազօտութիւններ, առանց միջնորդ բանկերու եւ առանց հսկայական կորուստներու: Ամենակարեւորը՝ թափանցիկութիւնն է: Պլոքչէյնի շնորհիւ իւրաքանչիւր լումայի շարժը տեսանելի է եւ անփոփոխելի: Ասիկա կը լուծէ վստահութեան այն մեծ խնդիրը, որուն մասին խօսեցանք: Երբ Սփիւռքի հայը վստահ ըլլայ, որ իր ուղարկած գումարը չի կորսուիր փտած համակարգերու կամ անձնական գրպաններու մէջ, այլ ուղղակիօրէն կը ֆինանսաւորէ կոնկրետ դպրոցի, հիւանդանոցի կամ ռազմական գործարանի կառուցումը, ներդրումներու ծաւալը երկրաչափական առաջընթացով կ'աճի: Այս տոքենները կրնան նաեւ եկամտաբեր ըլլալ՝ կապուելով Հայաստանի մէջ ստեղծուող բարձր արդիւնաւէտութեամբ ձեռնարկութիւնների շահոյթներուն հետ:

– Փրոֆ. Արամեան. Ասիկա լիովին կը համապատասխանէ նաեւ Լի Քուան Եուի կողմէ առաջադրուած փոխստուգման, հաշուետուողականութեան եւ պետական արդիւնաւէտութեան սկզբունքներուն: Թուային արժոյթներու եւ պլոքչէյնի միջոցով մենք կրնանք ստեղծել ինքնակառավարուող համայնքներ (DAO - Decentralized Autonomous Organizations): Այսպիսով, համահայկական որոշումները կրնան կայացուիլ համաշխարհային թափանցիկ քուէարկութեամբ, ուր իւրաքանչիւր մասնակից ունի իր ձայնի իրաւունքը՝ ըստ իր ներդրած ջանքերուն կամ ակտիւներուն: Ասիկա կը վերացնէ աշխարհագրական հեռաւորութեան արգելքը: Սփիւռքահայը այլեւս պարզ դիտորդ կամ հեռակայ հովանաւոր չէ, այլ ակտիւ որոշում կայացնող եւ մասնակից հայրենիքի կերտման գործընթացին: Սա կը հանդիսանայ 'Թուային պետութեան' հիմնաքարը, ուր ազգային պատկանելութիւնն ու պետականաշինութիւնը կը դառնան ամէնօրեայ աշխուժ գործընթաց:

– Պրն. Չոլաքեան. Աւելին, Սինկափուրի պէս, Հայաստանը կրնայ որդեգրել աշխարհի ամենայառաջադէմ ու ճկուն օրէնսդրութիւնը քրիփթոարժոյթներու եւ թուային ակտիւներու ոլորտին մէջ՝ դառնալով համաշխարհային թուային հանգրուան (Digital Hub): Եթէ մենք ստեղծենք լաւագոյն հարկային ու իրաւական պայմանները պլոքչէյն ընկերութիւններու եւ թուային նորարարներու համար, աշխարհի խոշորագոյն արհեստագիտական հսկաներն ու ձեռնարկութիւնները իրենց կեդրոնները կը տեղափոխեն Հայաստան: Ասիկա կ'ապահովէ այն մրցունակ արդիւնաբերութիւնը, որուն մասին կը խօսէինք: Մենք պէտք չէ վախնանք նորարարութենէն: Լի Քուան Եուն չվախցաւ իր ժամանակի ամենառիսկային ու յառաջադէմ ֆինանսական գործիքները ներդնելէ, ինչ որ Սինկափուրը դարձուց Ասիոյ ֆինանսական սիրտը: Հայաստանը, ունենալով հզօր ուսողական եւ արհեստագիտական դպրոց, կրնայ դառնալ Եւրասիոյ թուային դրամական սիրտը: Ասիկա մեզի կու տայ տնտեսական անկախութիւն եւ քաղաքական կշիռ:

ՄԱՍ Դ. ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԾՐԱԳԻՐ ԵՒ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

– Դոկտ. Նազարեան. Ամփոփելով մեր այսօրուան խորհրդածութիւնները, կրնանք արձանագրել, որ «Ճամբաբաժանին» կանգնած Հայաստանի փրկութեան ելքը կը գտնուի յստակ ռազմավարական սկզբունքներու գործադրման մէջ: Առաջին՝ կատարեալ արժանապատուութիւն (մերիտոկրատիա) եւ մաքուր ու անողոք կառավարում՝ ըստ սինկափուրեան փորձառութեան: Երկրորդ՝ կրթական համակարգի արմատական արդիականացում, մարդկային կապիտալի զարգացում եւ բազմալեզուութեան խթանում: Երրորդ՝ պլոքչէյնի, սմարթ-պայմանագիրներու եւ ապակեդրոնացուած դրամական գործիքներու ներդրում՝ համաշխարհային հայութեան տնտեսական ու մտաւոր ներուժը մէկտեղելու համար: Մենք պէտք է անցնինք խօսքերէն գործի: Այս երեք սկզբունքները պէտք է դառնան ցանկացած ապագայ կառավարութեան ծրագրի հիմնաքարերը:

– Փրոֆ. Արամեան. Մեր ապագան մեր ձեռքերուն մէջ է: Ռուբէն Վարդանեանի կոչը յստակ է՝ գործել հիմա՛, քանի դեռ ուշ չէ: Այս քննարկումը ցոյց տուաւ, որ մենք ունինք թէ՛ տեսական հիմքերը, որոնք կը հաստատուին նաեւ Լի Քուան Եուի «Երրորդ աշխարհէն առաջին» գրքի դասերով, եւ թէ՛ տեքնոլոկիական հնարաւորութիւնները: Անհրաժեշտ է միայն կամք, համախմբուածութիւն եւ համարձակութիւն՝ այս գաղափարները իրականութիւն դարձնելու համար: Մենք պարտաւոր ենք յաջողիլ՝ յանուն մեր նախնեաց յիշատակին եւ յանուն մեր գալիք սերունդներու ապահովութեան: Համաժողովը փակուած յայտարարելով՝ յոյս ունիմ, որ այս նախաձեռնութիւնը կը դառնայ համահայկական շարժման մը սկիզբը:

Համաժողովի Նախագահին Փակման Խօսքը. Ռազմավարական Բարեփոխումներու Գործնական Հիմնասիւները

«Յարգելի՛ գործընկերներ, մեր այսօրուան արդիւնաւէտ քննարկումները եզրափակելով՝ կ'ուզեմ յստակեցնել այն գործնական քայլերը, որոնք պէտք է դառնան մեր հայրենիքի վերածնունդի հիմնաքարերը: Ասոնք պարզապէս գաղափարներ չեն, այլ գործողութեան ճամբու քարտէս մը, որ հիմնուած է երեք հիմնական սկզբունքներու վրայ.

Ա. Արժանիքներու Վրայ Հիմնուած Մաքուր Կառավարում

Մեր պետական համակարգի նորացումը պէտք է սկսի ամենակարեւոր կանոնէն. աշխատանքի անցնիլ միայն արժանիքներու շնորհիւ: Պետական բոլոր պաշտօնները, նախարարութիւններէն մինչեւ տեղական մարմիններ,

(Շար.ը տեսնել էջ 11)

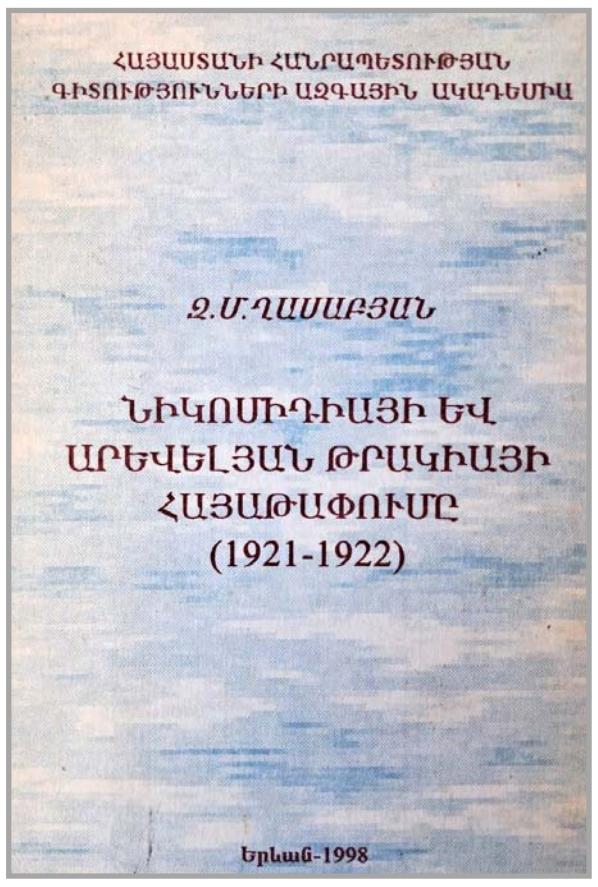
ԲՌՆԻ ՀԱՅԱԹԱՓՈՒՄԸ ԲՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ ԵՒ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԹՐԱԿԻԱ ՈՒ ԱՐՑԱԽ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԻՍԿԱՀԱՏԵԱՆ

Թուրքերու եւ ազերիներու կողմէ հայոց բռնագաղթերը որեւէ ատեն պարզ տեղափոխութիւն չեն եղած: Անոնք խաղաղութեան եւ փոխադարձ հասկացողութեան հակոտնեայ՝ պատերազմական, ցեղային զտման եւ թշնամական արարքներ են: Բացի չարիքէն, այլ որակում չի կրնար տրուիլ այդ վայրագութիւններուն: Երբ Երիտթուրք վարչակարգի կատարած հայոց բռնագաղթերը հազիւ իրենց աւարտին հասած էին, հիմնականօրէն Խորհրդային Միութեան եւ Բրիտանիոյ, ինչպէս նաեւ Ֆրանսայի եւ այլ եւրոպական երկիրներու վարչակարգերուն գաղափարով ու նեցուկով վերածնած, Մուսթաֆա Քեմալի գլխաւորութեամբ կրկին թուրքի յատուկ ոճով եւ արարքներով տեղի ունեցաւ Նիկոմիդիայի եւ Արեւելեան Թրակիոյ հայաթափումը 1921-1922 թուականներուն: Այս նիւթին շուրջ Հայաստանի Հանրապետութեան Գիտութիւններու Ակադեմիան հրատարակած է ուսումնասիրող եւ գեղանկարիչ Զօհրապ Մարկոս Ղասաբեանի «Նիկոմիդիայի Եւ Արեւելեան Թրակիայի Հայաթափումը (1921-1922)» խորագրեալ սեղմ ուսումնասիրութիւնը, «Ապագայ Հրատարակչութիւն», Երեւան, 1998, 40 էջ:

Հայոց բռնագաղթերէն եւ Մեծ Եղեռնի տարիներէն առաջ Օսմանեան Պետութեան մէջ քրիստոնեայ բնակչութեան թիւը երեք ու կէս միլիոն կը հաշուէր, իսկ 20-րդ դարու վերջաւորութեան միայն 100 հազար: 1915-ի Մեծ Եղեռնէն վերապրած 818 հազար հայեր վերադարձած էին իրենց բնակավայրերը: Անոնց մօտ 700 հազարը 1922-ի վերջաւորութեան քեմալական հալածանքներէն մազապուրծ փրկուելով, ստիպողաբար վերջնականապէս լքելով իրենց պապենական օճախները արտագաղթած են Հայաստանի Արեւելեան հատուած, Հիւսիսային Կովկաս, Սեւ Ծովու ափերու բնակավայրեր, Պարսկաստան, Սուրիա, Իրաք, Պալքաններ, Ֆրանսա, եւրոպական այլ երկիրներ եւ Ամերիկա: Ուստի հայ ժողովուրդը անկէ ետք բաժնուեցաւ երկու մեծ հատուածներու՝ հայրենիքի մէջ եւ անկէ դուրս ապրող հայեր:

1915-ին սկսած բռնագաղթերէն եւ ջարդերէն ետք վերապրած վերադարձող հայերը մեծ դժուարութիւններու առջեւ կը կանգնէին, որովհետեւ անոնց տուները, վաճառատուները, դպրոցներն ու եկեղեցիները թուրք գաղթականներու եւ տեղւոյն թուրք ու քիւրտ բնակիչներուն կողմէ գրաւուած կամ քանդուած էին: Քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ մնացած էին փոքրաթիւ հայ կաթոլիկներ ու բողոքականներ, որոնք վերադարձող հայոց օգնութեան ձեռք երկարեցին, սակայն այդ մէկը անբաւարար էր: Թուրք գաղթականներ լեցուած էին Նիկոմիդիայի եւ Զմիւռնիոյ հայոց տուներն ու կալուածները:

Սակայն եւ այնպէս, 1918-1922-ին, Մեծ Եղեռնէն վերապրած հայերը իրենց գիւղերուն եւ քաղաքներուն մէջ վերաշինած էին իրենց տուներն ու եկեղեցիները, ինչպէս նաեւ դպրոցներն ու վաճառատուները եւ նոր կեանք մը սկսած: Ազգային գետնի վրայ աշխատանքային կապերը կը կատարուէին Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանին միջոցաւ: Որբերու զանգուածային խումբեր կը հասնէին Կ. Պոլիս եւ հայոց Պատրիարքարանը կը հոգար զանոնք: Կարգ մը հայկական նահանգներու մէջ հայերու հոծ բազմութիւն մը վերադարձած էր պատերազմէն ետք: Կեսարիա, Պուրսա, Սեբաստիա, Խարբերդ, Տրապիզոն, Ռոտոսթօ, Գոնիա եւ այլ վայրեր վերադարձած էին տեղւոյն բնիկ հայերը:

Միւս կողմէ այս բոլորին առընթեր, Մուսթաֆա Քեմալ օր ըստ օրէ կը զօրացնէր իր իշխանութիւնը: Հեղինակը՝ Զօհրապ Մարկոս Ղասաբեան այս ուղղութեամբ կ՛ըսէ. «Մոսկուայում խորհրդային իշխանութիւնը իր հովանաւորութեան տակ վերցրեց Մուսթաֆա Քեմալի միլլի (ազգայնական- Յ.Ի.) յեղափոխական շարժումը, նպատակ ունենալով այն ներգրաւել Ռուսաստանի յեղափոխական շարժման մէջ: 1920 թուականից Անքարայում աշխոյժ գործունէութիւն է ծաւալում Մուսթաֆա Քեմալը, գլխաւորելով միլլի շարժումը Կ. Պոլսի կենտրոնական իշխանութեան դէմ: Այս կազմակերպութիւնը բաղկացած էր նախկին երիտթուրքերի ղեկավարներից ու շարքայիններից» (էջ 12):

Իսկ քաղաքական գետնի վրայ Քեմալականները չէին ընդունիր ճանչնալ Սեւրի պայմանագիրը եւ զայն ստորագրող թուրքերը դաւաճան կ՛անուանէին: Ուսումնասիրող Զօհրապ Ղասաբեան կ՛աւելցնէ. «Ռուսաստանի բազմակողմանի օգնութիւնը ռազմամթերքով եւ այլ միջոցներով հնարաւորութիւն ընձեռեց քեմալականներին ամրապնդել իրենց դիրքերը եւ օգտուելով դաշնակից երկրների միջեւ տեղի ունեցող հակասութիւններից ուժեղացնել իրենց դիրքերը ռազմաճակատում (էջ 12):

Քեմալի եւ յունական զօրքի բախումները ի վնաս վիրջինիս եղան: Դաշնակից պետութիւնները դէմ յանդիման գտնուեցան յունական բանակի պարտութեան: Անոնք 9 Հոկտեմբեր 1922-ին քեմալականները խորհրդակցութեան հրաւիրեցին եւ իբրեւ արդիւնք Մուտանիայի զինադադարի պայմանագիրը ստորագրեցին: Քեմալականներու պահանջով Արեւելեան Թրակիան պիտի յանձնուէր իրենց: Եզրակացնելով հեղինակը կ՛ըսէ. «Օսմանեան Կայսրութեան փլատակների վրայ կեանքի էր կոչւում նոր Թուրքիան» (էջ 13):

Մուտանիայի պայմանագրին ստորագրուելու ճիշդ նախօրեակին Զմիւռնիոյ, Նիկոմիդիայի եւ Արեւելեան Թրակիայի շրջանները արիւնահեղութեան դաշտերու վերածուած էին: Քրիստոնեայ բնակչութիւնը կոտորածի եւ բռնագաղթի ենթարկուեցաւ: Բռնագաղթի առաջին օրերուն Նիկոմիդիայի եւ Արեւելեան Բութանիայի շրջաններէն 18 հազար քրիստոնեաներ եւրոպական ծովափ անցան: Բռնագաղթուած քրիստոնեաներու թիւին մասին Զօհրապ Ղասաբեան վիճակագրութիւն մը կը հրապարակէ գրքոյկին 29-րդ էջին վրայ: Եզրակացնելով ան կ՛ըսէ. «Այդ ծանր ու տառապալից օրերին 100-120 հազար հայեր բռնագաղթուեցին» (էջ 29):

Ուսումնասիրող Եւ Գեղանկարիչ Զօհրապ Մարկոս Ղասաբեան

Թուրքիոյ կողմէ նախապէս գործադրուած կոտորածներու եւ բռնագաղթերու վերաբերեալ առատօրէն գրուած է՝ Հայոց Ցեղասպանութեան նուիրուած զանազան յուշագրութիւններու եւ գեղարուեստական վէպերու մէջ: Անոնցմէ Փաուլօ Գազազեանի հեղինակած «Իսթանպուլի Անգղերը», Սաար էլմաշրիք հրատ. Պէյրութ, 2016, 620 էջ («Les Vautours d'Istanbul», Editions Saer Almashrek, Beirut, 2016, 620 pages) խորագրեալ ֆրանսատառ վաւերագրական վէպը կը պարունակէ պերճախօս վկայութիւններ թուրքի եւ գերմանացիի բերնով, որոնք խստօրէն կը դատապարտեն թուրքին կատարած ոճիրները: Հետեւեալ հատուածները սոյն վէպէն, լաւագոյնս կը բնորոշեն տուեալ պարագան.

Բ. Աշխարհամարտի սկզբնական օրերուն գերմանական զինուորական պատուիրակութիւն մը կ՛այցելէ Թուրքիա, իր դաշնակիցին զինուորական վիճակը քննելու եւ ըստ այնմ զեկուցելու համար Պեռլին: Պատուիրակութեան գլխաւորն էր գերմանական բանակի գնդապետներէն Ֆրետերիխ-Վիլհելմ Կրիւքեր, իրեն օգնական ունենալով հարիւրապետ Իլզոիխ Վասալ:

Անոնք Գերմանիոյ հիւպատոսին հետ Մերսինի նաւահանգիստի այցելութեան աւարտէն ետք Գերմանիոյ հիւպատոսարանը կերթան, կը սկսին զրուցել օրուան անցուդարձերուն շուրջ: Խօսակցութիւնը կը կեդրոնանայ քաղաքին փոքրամասնութիւններու ապահովութեան վրայ, որու մասին հիւպատոսը կ՛ըսէ. «Կ՛ուզէի ըսել ճշմարտութիւնը թէ ինչ կը կատարուի փոքրամասնութիւններուն հետ, այսինքն՝ յոյներու, հայերու, ալճերիացիներու, պուլկարներու եւ արաբներու: Յստակ է որ Կիլիկիոյ եւ Անատոլուի մէջ, սովորական դարձած է որ հայերը կ՛ըլլան զոհերը...»: Կրիւքեր կ՛ըսէ թէ հարցը այդպէս է, որովհետեւ հայերը անգլիացիներու հետ կը գործակցին: Գերմանիոյ հիւպատոսը համաձայն չի գտնուիր եւ կը հակազդէ. «Ամենեւին, անոնք շատ գործունեայ մարդիկ են ընդհանուր առմամբ, ունին բարգաւաճ առեւտուրի գործարքներ: Բան մը որ թուրքերու չար նախանձը գրգռած է: Հայերը թրքական տիրապետութեան տակ ճնշուած ըլլալով, քիչ մը ինքնավարութիւն խնդրած են ինչպէս նաեւ ազատութիւն: Մի՛ մոռնաք որ անոնք քրիստոնեաներ են» (էջ 46):

Կրիւքեր եւ Վասալ շարունակական ժողովներ կը գումարէին թուրք եւ գերմանացի պատասխանատուներու հետ, ի պատրաստութիւն իրենց Պերլին ղրկելիք զեկոյցին, որ պիտի ընդգրկէր իրենց տեսածներու, լսածներու եւ սպասելիքներու արդիւնքները ռազմական ճակատներու վերաբերեալ: Անոնք կը քննէին նաեւ ներքին անկայունութեան պարագաները, որոնք կը ծագէին ապստամբ հայկական նահանգներու իրավիճակէն: Հոս տեղին է յիշել Վանի հայոց ապստամբութիւնը, Շապին Գարահիսարի Հերոսամարտը, Եղեսիոյ հերոսամարտը, Մոխրաբերդի Դիմադրութիւնը եւ այլ վայրերու փոքր ապըստամբութիւնները:

Կարինի մէջ Գերմանիոյ հիւպատոս Շէոպնըր Ռիխթըր մտահոգիչ հեռագիր մը կը ղրկէ Կ. Պոլսոյ գերմանական դեսպանատուն: «Հայերու նկատմամբ վատ վերաբերմունք կը դրսեւորուի եւ անոնց թաղամասերը պաշարուած են թուրք ոստիկաններով» կ՛ըսէ հեռագիրը: Ռիխթըր կ՛աւելցնէ. «Օսմանեան Պետութեան պաշտպանութեան նախարարութեան յայտարարութիւնը պայթումի ազդեցութիւն ունեցաւ: Հրամանով մը ան հայ զինուորներն ու ոստիկանները կը զրկէր զէնք կրելու իրաւունքէն: Թուրքերը հայ զինուորները ճանապարհաշինութեան կամ այլ երկրորդական յանձնարարութիւններ կատարելու կը ղրկեն: Հայ համայնքը եւ եկեղեցին վրդոված էին այս որոշումին պատճառով, որովհետեւ հայ երիտասարդները պետութեան երդում տուած էին օսմանեան հայրենիքին հանդէպ իրենց քաղաքացիական պարտքը կատարելու» (էջ 403):

Հայ զինուորները զէնք կրելու իրաւունքէն զրկելու հրամանը մէկ նպատակ կը հետապնդէր՝ թուրքերը հայ զինուորներուն կը հրամայէին խրամներ փորել ճակատներու վրայ ու երբ այդ արարքը վերջ կը գտնէր, թուրք սպաները հրաման կու տային հայ զինուորները կրակոցներով սպաննել եւ իրենց փորած փոսերուն մէջ թաղելով ծածկել: Վստահաբար օտարներն ու մասնաւորաբար գերմանացիները այս երեւոյթին ականատես եղան, սակայն...

Գերմանական զինուորական պատուիրակութիւնը՝ Հանս Կրիւքեր, Իլզոիխ Վասալ եւ Ֆուատ Հագան իրար միջեւ կը զրուցեն հայ բռնագաղթուածներու հարցին մասին, երբ անոնք դէպի Խարբերդ իրենց ճամբուն վրայ կը հանդիպին հայ բռնագաղթուածներու կարաւանի մը: Թրքազգի Հագան կ՛ըսէ. «Կ՛ուզէի ձեզի խօսիլ հայերու մասին, որոնց գրեթէ ամէն օր կը հանդիպինք: Գիտեմ որ, ինչ որ դուք ալ կը տեսնէք, զզուելի է: Բնաւ չեմ հասկնար եւ չեմ կրնար արդարացնել կառավարութեան ըրածը: Սկիզբը այդ պարզապէս բնակչութեան տեղափոխութիւն էր, ենթադրաբար՝ որպէս նախազգուշական միջոց, քանի որ հայերը լաւ յարաբերութիւններու մէջ էին ռուսերուն հետ: Բայց

(Շար.ը տեսնել էջ 12)

ՀՊԱՐՏԱՌԻԹ ԱՊՐՈՒՄ ՖԼԱՏԵԼՖԻՈՅ ՄԷՋ ՄՀԵՐԻ ԱՐՁԱՆԻՆ ԱՅՑԻ ՄԸ ԱՌԹԻՒ

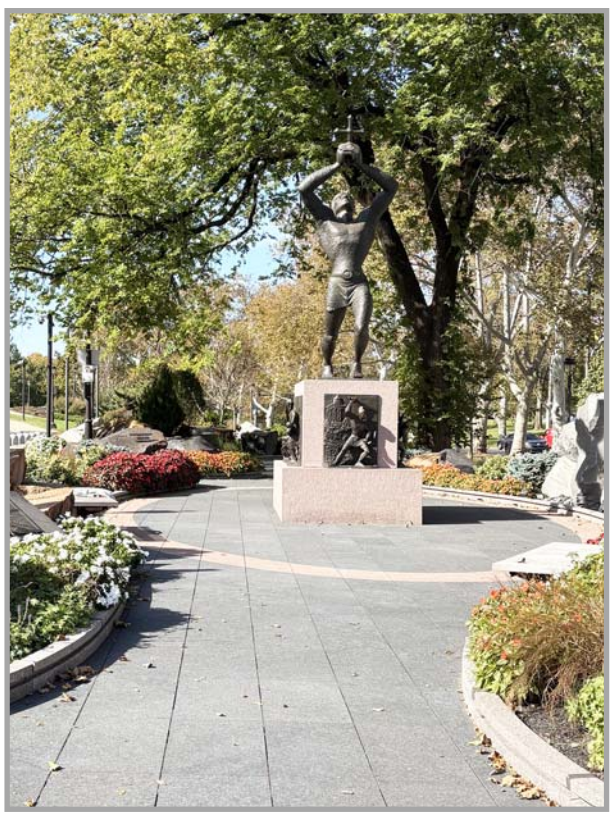
Չորեքշաբթի՝ 2026, 21 Հոկտեմբերին Ապրիլ ամսուընէ ի վեր իմ երազած ացելութիւնը կրցայ տալ ամուսինիս հետ, շնորհիւ զաւկիս հոգատարութեան:

Ֆիլատելֆիա քաղաքը հայկական միասնութեան լաւագոյն օրինակը կրնայ հանդիսանալ իր ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ՄԻԱՍՆՈՒԹԵԱՄԲ - միասնաբար –հինգ եկեղեցիներու պետերով- յիշատակելու հայկական կարեւոր թուականները.-

1-ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԱՄԻՍ- ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻՆ,
2- ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏՕՆ՝ ՓԵՏՐՈՒԱՐԻՆ-
3-ԱՊՐԻԼ 24-Ի ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ ԱՊՐԻԼԻՆ ԵՒ ԵՐԲԵՄՆ ԱԼ՝
4-ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՅ ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ ՏԱՐԵՎԵՐՋԻՆ:

Անցնող Ապրիլին պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ Ֆիլատելֆիոյ գլխաւոր արուեստի թանգարանին դրացնութեան մէջ հաստատուած արձանագործ՝ **ԽՈՐԷՆ ՏԷՐ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆԻ՝ ՓՈՔՐ ՄՀԵՐԻ** արձանին, 1978-էն ի վեր տեղադրուած, վերանորոգուած եւ հսկայական փոփոխութիւններու ենթարկուած շրջապատը մէկ անուան տակ –

"ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ԵՐԹՈՒՂԻ- HERITAGE WALK" ԱՆՈՒԱՆ ՏԱԿ:

Մեծապէս քաջալերելի է որ շրջանի եւ մերձակայ նահանգներու ՀԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ - թէկուզ եւ միօրեայ եւ կիրակնօրեայ վարժարաններու պատասխանատուները յանձն առնեն կազմակերպելու դպրոցական խումբերը այցելութեան բերելու -շեշտելով հաւաքական ու միասնական աշխատանքին բերած բարիքները ի հպարտութիւն համայնքին եւ ՀԱՅ Անունին:

Անշուշտ ամիսներու եւ տարիներու ծրագրուած ժողովներու դրամահաւաքի, պատկան մարմիններու հետ կապուելու, օրինաւոր արտօնութեան տիրանալու աշխատանքները օրը-օրին եւ երկար ժամանակով ապահովուած են, պետական մարդոց քով յարգանք վայելող հայորդիներու եւ շատ առատաձեռն նուիրատու ընտանիքներու շնորհիւ:

Հսկայական ժայռերու բեկորներ հայրենի- ներկայ Հայաստանի- զանազան շրջաններէն քաղուած եւ փոխադրուած են: Պարզապէս ձեր աչքով եւ անճամբ տեսնելը անհրաժեշտ է կարենալ զգալու եւ գնահատելու կատարուած աշխատանքին ետին եղած ծրագրաւորումին եւ մանրամասնութիւններուն մանրակրկիտ մօտեցումը:

Ժամանակ տրամադրեցէք խնդրեմ երթալու եւ անճամբ տեսնելու – կամ գոնէ մէկ առ մէկ մեր տեղադրած նկարները ձեր պաստառին վրայ մեծցընելով եւ մէկ առ մէկ հիանալով շնորհակալութիւն յայտնելու բոլոր անոնց որ բաժին ունեցած են այս գեղեցիկ եւ գունագեղ բոյսերով գեղազարդուած **«ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ԵՐԹՈՒՂԻՆ»** հայ համայնքին տրուած նուէրին ու հպարտութեան համար:

Այս երթուղիին յաջողութեան համար սատարող բոլոր բոլորին վարձքը կատար:

ԶԱՐՄԻՆԷ ՊՕՂՈՍԵԱՆ
Springfield- PA

Մ Ա Հ Ա Գ Դ

ԱՆԱՀԻՏ ՔԷՇԻՇԵԱՆ

Փետրուար 6, 1936 - Հոկտեմբեր 23, 2026

Սրտի դառն կսկիծով կը գուժենք մեր սիրեցեալ մօր, մեծ մօր, քրոջ, հօրաքրոջ եւ քեռկինին՝

Անահիտ Քէշիշեանի

Մահը, որ պատահեցաւ յետ կարճատեւ հիւանդութեան, Հոկտեմբեր 23, 2026-ին:

Յուղարկաւորութեան արարողութիւնը պիտի կատարուի Չորեքշաբթի, Նոյեմբեր 4, 2026-ին, առաւօտեան ժամը 10-ին, St. Leon Armenian Cathedral, 3325 N. Glenoaks Blvd. Burbank, CA 91504, ապա թաղումը Hollywood Hills Forest Lawn 6300 Forest Lawn Drive, Los Angeles CA 90068 գերեզմանատան մէջ:

Սգակիրներ՝

Զաւակները՝ Տէր եւ Տիկ. Փանիկ եւ Նարինէ Քէշիշեան, Տիար Ռապմիկ Քէշիշեան, Տէր եւ Տիկ. Յոլաք եւ Կիլտա Քէշիշեան:

Դուստրը՝ Տիկ. Թալին Եթենեկեան:

Թոռնիկները՝ Երուանդ Եթենեկեան եւ նշանածը Ռաքէլ Ինճեան, Զօհրապ եւ Քրիսթին Քէշիշեան, Նարեկ Քէշիշեան, Ռիքի եւ Դալար Ֆիլիբոսեան, Կարէն եւ Յոլար Սեբեթճեան, Դաւիթ Քէշիշեան, Պրանտոն եւ Միրէլ Մերալ, Սոֆի Քէշիշեան:

Տալերը՝ Սիրվարդ Տէիրմէնճեան, Տիկ. Նուէր Քէշիշեան:

Հարսը՝ Արմէնուհի Պօղոսեան

Խնամին՝ Ճենիա Սուլահեան

Քրոջը փեսան՝ Կարօ Տէիրմէնճեան

Եղբօրորդի, եղբօրաղջիկ եւ ընտանիքներ

Արա եւ Սոնա Քէշիշեան, Սելլա եւ Պրայն Մարդինէզ, Հայկ Քէշիշեան, Սիմոն եւ Սիլվիա, Զաւէն եւ Պրուք, Հրաչ եւ Նաթալի Կանիմեան, Շահէ եւ Արփի, Թամար, Զօհրապ, եւ Շիրակ Կանիմեան, Վիգէն եւ Փոլին Կանիմեան, Վաչէ եւ Տանիէլ Կանիմեան, Ռաֆֆի եւ Քրիսթին Գէորգեան, Սագօ եւ Գարին Քէշիշեան, Սեւրիք եւ Վալերի Քէշիշեան, Ճան եւ Յասմիկ, Յակոբ, Ժագլին, Քրիսթինա, եւ Արմէն Տէիրմէնճեան, Պարոյր եւ Սանտրա, Լօրի, եւ Լիա Տէիրմէնճեան, Տան եւ Լիպա Պայէր, Մարսէլ եւ Թինա Գորոնատօ, Խաչիկ եւ Սօսի Ադամեան, Գօգօ եւ Արփի Ունճեան, Վարուժ եւ Նորա Հալաճեան, Յովիկ եւ Քնար Միրաքեան, Սիւզի եւ Միսաք Քիրինճեան, Լենա Արսլանեան, Ռաֆֆի եւ Մարինէ Կանիմեան:

Եւ համայն Քէշիշեան, Պօղոսեան, Կանիմեան, Տէիրմէնճեան, Թապագեան, Տէքէրմէնճեան, Թութճեան, Յակոբեան, Թեմամեան, Սուլահեան, Սբենտճեան, Ապաճեան, Ֆիլիբոսեան, Աֆշարեան, Ինտճեան, Մերալ եւ Եթենէքեան ընտանիքներու անդամները եւ հարապատները:

***

Փոխան ծաղկեպսակի նուիրատուութիւնները կը խնդրուի կատարել «Nor Or Charitable Foundation»ին:
1901 Allen Ave., Altadena CA 91001

ԵՐԵՒԱԿԱՅԱԿԱՆ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ...

(Շարունակուած 9-րդ էջէն)

պէտք է տրուին բացառապէս այն մարդոց, որոնք ունին համապատասխան գիտելիք, տաղանդ եւ փորձառութիւն: Ծանօթ-բարեկամի կամ քաղաքական հովանաւորութեան մօտեցումը պէտք է արմատախիլ ըլլայ: Միեւնոյն ատեն, պետական պաշտօնեաներուն պէտք է վճարուին արժանապատիւ եւ մրցունակ աշխատավարձեր: Այս մէկը լաւագոյն միջոցն է կաշառակերութիւնը կանխելու եւ մեր խելացի երիտասարդները ղէպի պետական կառավարման համակարգ ներգրաւելու համար:

Բ. Թուային Հայրենիք Եւ Համահայկական Թուային Դրամանիշ

Մենք առաջարկում ենք ստեղծել համահայկական թուային հիմնադրամ եւ միասնական թուային դրամանիշ, որ կը գործէ ապակեդրոնացուած ու պաշտպանուած համակարգչային ցանցերու միջոցով: Թուային խելացի պայմանագիրները թոյլ պիտի տան, որ հաւաքուած գումարները ինքնաշխատ կերպով փոխանցուին միայն այն ատեն, երբ ծրագրի նախատեսուած փուլերը յաջողութեամբ իրականանան: Ասիկա Սփիւռքի մեր հայրենակիցներուն հնարաւորութիւն պիտի տայ անմիջապէս տեսնելու եւ վերահսկելու իրենց ուղարկած միջոցները: Արդիւնքը պիտի ըլլայ աշխարհի ամենաթափանցիկ ազգային հիմնադրամը, ուր ոչ մէկ լումայ կրնայ կորսուիլ կամ անարդիւնաւէտ ծախսուիլ:

Գ. Գործնական Ու Բազմալեզու Կրթութիւն

Մեր կրթական համակարգը պէտք է քայլ պահէ աշխարհի հետ: Դպրոցներու բարձր դասարաններէն սկսեալ, գիտական եւ արհեստագիտական առարկաները պէտք է դասաւանդուին նաեւ միջազգային լեզուներով, որպէսզի մեր երիտասարդները անմիջական կապ ունենան համաշխարհային շուկային եւ նորագոյն գիտութեան հետ: Կրթութիւնը պէտք է դադրի լոկ տեսական գիրքի գիտելիք ըլլալէ: Անիկա պէտք է դառնայ գործնական եւ կապուի արտադրութեան ու բարձր արհեստագիտութեան ձեռնարկութիւններու հետ, որպէսզի մեր տնտեսութիւնը արագ թռիչք արձանագրէ:

Այս երեք հիմնասիւներն են, որոնք մեզ Ճամբաբաժանէն պիտի տանին դէպի հզօր ու անկախ ապագայ: Շնորհակալութիւն բոլորիդ արժէքաւոր մասնակցութեան համար: Համաժողովը փակուած է»:

Պէլճիքա

(Շար. 2 եւ վերջ)

Հայեր Լուսարձակի Տակ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

ԳԷՈՐԳ ՔԷՕՉԿԷՐԵԱՆ

ԴԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ

ԻՐԱՔԻ ՆՈՐ ԴԵՍՊԱՆԸ՝ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՆ

49-ամեայ Գրիգոր Տէր Յակոբեան իր հաւատարմագրերը յանձնեց՝ Նախագահ Թրամփին, երեքշաբթի, 15 Սեպտեմբեր, 2026-ին: Ան Իրաքի կառավարութեան բարեմաղթութիւնները փոխանցեց Նախագահ Թրամփին եւ յայտնեց թէ շատ հպարտ էր իր այս նշանակումին համար: Հոս տեղին է յիշել որ սա առաջին անգամն է որ հայ մը դեսպանի պաշտօնին կը կոչուի, Իրաքի Հանրապետութեան մէջ:

Արտակարգ եւ Լիազօր Դեսպան Տէր Յակոբեան ստացած է Մագիստրոս Արուեստից իր վկայականը՝ միջազգային յարաբերութեանց մէջ, Քոլորատօ նահանգի Տէնվըր քաղաքի համալսարանէն: Ան ամուսնացած է եւ ունի երեք զաւակ:

Գրիգոր Տէր Յակոբեան չորս տարի (2022026), եղած է խորհրդատու Իրաքի նախկին Արտաքին Գործոց նախարար Մուհէմմէտ Շիա- ալ Սուտանիի, իսկ որմէ ետք՝ նաեւ այժմու Արտաքին Գործոց Նախարար՝ Ալի-ալ-Զայտիի:

Դեսպան Տէր Գրիգորեան՝ անդրադառնալով իր պաշտօնի պատասխանատուութեան, յայտնեց թէ իր առաքելութեան առաջնահերթութիւնը կը կայանայ սպասել Իրաքի Վարչապետին Միացեալ Նահանգներ այցելութեան Սեպտեմբերին՝ մասնակցելու Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան ժողովին, որմէ ետք հետեւելով անոր ցուցմունքներուն՝ պիտի ջանայ նոր շրջան մը մեկնարկել Իրաք- Ամերիկա յարաբերութեանց մէջ:

Մեզի կը մնայ հպարտութեամբ շնորհաւորել հայազգի դեսպանը իր նոր պաշտօնին համար եւ յաջողութիւն մաղթել անոր՝ իր դժուարին առաքելութեան մէջ:

ԱՆԿԱԽ ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ ՄԸ

Hanging Loose անկախ գրական հանդէսը լոյս տեսած է Նիւ Եորք քաղաքին մէջ 60 տարի առաջ եւ կը հրատարակուի ցարդ՝ տարին երկու անգամ:

Հետաքրքրական է գիտնալ որ ընթացիկ տարուան երկրորդ կիսամեայի հրատարակութիւնը, որ լոյս տեսած է 25 Յունիս, 2026-ին, նուիրուած է ամբողջութեամբ հայ բանաստեղծներուն:

Այս հատորին հիւր խմբագիրն է Նիւ Եորք ապրող Դափնեկիր Բանաստեղծ (Poet Laureate) Ալան Սեմերճեանը: Իսկ հատորի Վերնագիրն է “Through the Darkest Corridor.”, որ թարգմանի “Ամենամութ Նրբանցքին Ընդմէջէն:” Սա Հայկական Ցեղասպանութեան յամեցող ժառանգն է՝ ժամանակակից գրականութեան:

Իսկ ո՞վ է Ալան Սեմերճեանը: Թոյլ տուէք բացատրեմ: Ան թէ անգլերէն լեզուի ուսուցիչ է, թէ գրող եւ թէ ալ երաժիշտ: Իսկ իր մեծ հայրը՝ Սիմոն Սամսոնեան, Հայոց Ցեղասպանութենէն մազապուրծ ազատուելով եկած է Ամերիկա եւ հաստատուած Նիւ Եորք քաղաքին մէջ: Ան նշանաւոր նկարիչ եղած է:

Գալով վերոյիշեալ անկախ գրական հանդէսի 119-րդ թիւին, հոն յիշատակուող հայ բանաստեղծներն են Սիլվա Կապուտիկեանը, Կրէկըրի Ճանիկեանը, Սարա Կիրակոսեանը, Քէվըն Քարսլեանը, Մարկարէթ Օրտուխանեանը, Փիթըր Պալաքեանը, Լօրի Պէտիքեանը, Տայանա Արտէրեանը, Թամար Մարի Պօյաճեանն ու Մարինէ Պետրոսեանը:

Այս թիւին մէջ տեղ գտած է Սիլվա Կապուտիկեանի “Կացինն ու Ծառը” բանաստեղծութիւնը՝ թարգմանութեամբ Տայանա Արտէրեանի եւ Մարկարէթ Օրտուխանեանի: Նաեւ Փիթըր Պալաքեանի “Սեւ Ծով” բանաստեղծութիւնը՝ իր “Home” բանաստեղծական հաւաքածոյէն: Այս մէկը կը ներկայացնէ Էրզրում նահանգի Խոտորջուր գիւղաքաղաքը, որու բնակիչները՝ ներառեալ Փիթըրի գերդաստանին, ջարդուեցան եւ տեղահան եղան, 1915-ի քսաներորդ դարու առաջին Ցեղասպանութեան ընթացքին:

ՊԱՅՔԱՐ Շաբաթաթերթ
www.baikarweekly.com

ՍՐԲՈՑ ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ ԱՄԷՆՕՐԵԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԱՄՍՈՒԱՆ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՄՆԱՎ-ի աշակերտները ամէն տարի Հոկտեմբեր ամսուն կը սորվին մեր Մշակոյթին մասին: Անոնք ծանօթացան Հայոց այբուբենի ստեղծողին՝ Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցին, որ իր անմահ գործով լուսաւորեց Հայ ժողովուրդի ճանապարհը եւ անջնջելի հետք ձգեց մեր պատմութեան մէջ: Աշակերտները մեծ սիրով ու հպարտութեամբ սորվեցան անոր կեանքին եւ ազգասէր առաքելութեան մասին, անոնք սկսան սորվիլ ոտանաւորներ եւ երգեր որ գեղեցիկ ձեւով ներկայացնեն ծնողներուն եւ հարազատներուն՝ Մշակոյթի նուիրուած հանդէսին:

Այս տարի Հոկտեմբեր 22-ին բոլորս հաւաքուեցանք եկեղեցւոյ սրահը: Ներկայ էին մեր Արժանապատիւ Դոկտ. Տէր Աբրահամ Մալխասեանը, Տէր Նարեկ Թրթռեանը, ծնողներ, մեծ հայրեր, մեծ մայրեր եւ հարազատներ: Հանդէսի ընթացքին աշակերտները արտասանեցին՝ արժեւորելով Հայ գիրը, լեզուն եւ մշակոյթը:

Երրորդ դասարանը արտասանեց «Սուրբ Մեսրոպ»-ը, հինգերորդ դասարանը՝ «Մեսրոպ Մաշտոցին» եւ վեցերորդ դասարանը՝ Սիլվա Կապուտիկեանի «Հայոց Աշխարհ»-ը: Ներկաները մեծ խանդավառութեամբ ծափահարեցին եւ փոքրիկները շատ ուրախացան: Ապա մեծ Հայրենասիրութեամբ երգեցին երգեր եւ ճոխացուցին հանդէսը:

Այսպիսի նախաձեռնութիւններով մեր նոր սերունդին մէջ կը սերմանենք հայրենասիրութիւնը, Հայեցի դաստիարակութիւնը եւ մեր թանկագին ժառանգութիւնը պահպանելու գիտակցութիւնը: Կեցցե՛ն մեր աշակերտները, որոնք իրենց գեղեցիկ արտասանութիւններով եւ երգերով կենդանի կը պահեն Մեսրոպ Մաշտոցի Սուրբ յիշատակը եւ Հայերէն գիրին եւ լեզուին հանդէպ սէրը:

ՍՕՍԻ ՆԻԿՏԷԼԵԱՆ

ԲՌՆԻ ՀԱՅԱԹԱՓՈՒՄԸ ԲՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ...

(Շարունակուած 10-րդ էջէն)

հիմա կը տեսնեմ որ ամէն ինչ ողբերգական շրջադարձ ստացած է: Այս աւելի կը նմանի կոտորածի, եւ ռազմական գործողութիւն է: Ես շատ կ՛ամչնամ եւ չեմ գիտեր թէ ի՞նչ կը կատարուի: Հաւատացէք որ ես որեւէ բանէ տեղեակ չեմ» (էջ 489-490): :

Կրիւքեր հետեւեալը կը պատասխանէ. «Ձիս ամէնէն աւելի տանջողը հայ զինուորներու կոտորածն է: Այս մեզի համար անտանելի էր, քանի որ անոնք օսմանեան բանակի համազգեստ կը կրէին: Անոնք հայ ազգի երիտասարդներ են, որ արձագանգած էին կառավարութեան կոչին՝ պաշտպանելու իրենց երկրին սահմաններն ու Օսմանեան Պետութիւնը: Դուք ձեր սեփական զինուրներու պաշտպանութեան տակ էք քանի որ կը պատկանիք այլ ցեղի եւ այլ կրօնքի: Այս ամէնէն սարսափելի յանցագործութիւնն է, որ կառավարութիւնը կրնայ ընել իր քաղաքացիներուն դէմ: Սա անհասկնալի է, մանաւանդ մեզի՝ եւրոպացիներուս: Անտառին մէջ ջարդուած այդ հայ զինուորներու պատկերը երբեք չի ջնջուիր մեր յիշողութենէն: Հապա ի՞նչ պիտի ըսէիք այն կիներուն եւ երեխաներուն մասին, որոնք անապատներուն մէջ առանց սնունդի կը քալեն շարունակ: Անոնք դատապարտուած են մահուան: Իսկապէս այս դաւաճանութիւն է սեփական քաղաքացիներու նկատմամբ: Այս բոլորը մեզի համար անհասկնալի են: Ես նոյնիսկ կ՛ամչնամ սպայի այս համազգեստը կրել» (էջ 490):

Թուրքերու ձեռքով գործուած ոճիրներու ահռելի տեսակներէն մէկն է բռնագաղթը, երբ ոճրագործը կը հանգստանայ եւ իր զոհը կը թողու բնութեան դաժանութիւններու, անօթութեան եւ հիւանդութիւններու քմայքին, որպէսզի ապուշ «հնարագիտութեամբ» մը զոհին պատահած աղէտը՝ բռնագաղթի միջոցով կոտորածները կը վերագրէ ամէն տեսակ այլ բանի, սակայն՝ ոչ իրեն: Ինքզինք արդարացնելու թրքական կողմի ձախող փորձերէն են նենգ դիւանագիտութեամբ նախապէս կանխամտածուած եւ պատերազմի աղջամուղջին մէջ գործադրուած հայոց նորագոյն բռնագաղթի, ցեղային զտումի իրականութիւնը՝ Արցախի Հայաթափումը թուրքին հարազատ եղբայր ազերիին ձեռքով եւ այս անգամ հայոց դարաւոր «բարեկամ» ռուսի հաշտ աչքերուն առջեւ:

Պէյրութ